

Plan
Strategiczny dla
Wsiolnej
Polski
na lata 2023-2027

Lokalna Grupa Działania
Forum
Powiatu
Garwolińskiego

25^{lat}
SAMORZĄDU
WOJEWÓDZTWA
MAZOWIECKIEGO

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Lokalna Grupa Działania - Forum Powiatu Garwolińskiego

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2027

Lokalna Grupa Działania
Forum
Powiatu
Garwolińskiego

Garwolin, czerwiec 2023 r.

Spis treści

Rozdział I.	Charakterystyka partnerstwa lokalnego.....	6
1.1.	Nazwa LGD i forma prawna	6
1.2.	Opis procesu tworzenia partnerstwa	6
1.3.	Ogólny opis struktury LGD.....	7
1.4.	Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego	7
1.5.	Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	7
1.6.	Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	8
Rozdział II.	Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR.....	9
2.1.	Opis obszaru	9
2.2.	Mapa obszaru objętego LSR	10
2.3.	Specyfika obszaru	10
Rozdział III.	Partycypacyjny charakter LSR.....	13
Rozdział IV.	Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	16
4.1.	Potencjał obszaru LSR.....	16
4.2.	Kluczowe grupy docelowe	25
4.3.	Możliwości wsparcia inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych	27
Rozdział V.	Spójność, komplementarność i synergia	28
5.1.	Zgodność i komplementarność LSR z innymi dokumentami planistycznymi	28
5.2.	Integrowanie partnerów i wartość dodana podejścia LEADER	31
Rozdział VI.	Cele i wskaźniki	33
6.2.	Cele z podziałem na źródła finansowania.....	37
6.3.	Wskaźniki przypisane do celów i przedsięwzięć.....	37
6.4.	Cele i przedsięwzięcia dedykowane osobom ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji:.....	40
Rozdział VII.	Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	41
7.1.	Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD	41
7.2.	Sposób ustanawiania i zmiany lokalnych kryteriów wyboru.....	42
7.3.	Innowacyjność w lokalnych kryteriach wyboru.....	43
7.4.	Projekty grantowe i Smart Villages.....	44
7.5.	Operacje własne	44
7.6.	Projekty partnerskie	44
Rozdział VIII.	Plan działania	45
8.1.	Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników	45
8.2.	Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.....	46
Rozdział IX.	Plan finansowy LSR	47
9.1.	Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie działalności LGD	47
9.2.	Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR.....	48

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja	48
10.1. Cel monitoringu i ewaluacji	48
10.2. Zakres przedmiotowy monitoringu	48
10.3. Zakres przedmiotowy ewaluacji	49
10.4. Zakres podmiotowy monitoringu i ewaluacji	49
10.5. Kryteria ewaluacyjne	49
10.6. Metoda	49
10.7. Metody i techniki badawcze – opis sposobu pozyskiwania danych	49
10.8. Czas prowadzenia monitoringu i ewaluacji.	50
10.9. Procedury monitoringu i ewaluacji.....	52
Literatura:	54
Spis tabel:	55
Wykaz załączników:	56

Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Forum Powiatu Garwolińskiego i wchodzących w skład LGD gmin Borowie, Garwolin, Górzno, Maciejowice, Miastków Kościelny, Parysów, Pilawa, Sobolew, Trojanów, Żelechów, Wilga, Łaskarzew oraz miasta Łaskarzew i Garwolin.

Członkowie zespołu ds. opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju dla Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Forum Powiatu Garwolińskiego analizujących potencjał i definiujących kierunki rozwoju obszaru LGD na lata 2023-2027:

1.	Krzysztof Tomaszek <i>Przewodniczący Zespołu</i>
2.	Tomasz Połoczański <i>Członek Zespołu</i>
3.	Marta Szafrąńska <i>Członek Zespołu</i>
4.	Karolina Knisiewicz <i>Członek Zespołu</i>
5.	Sabak Waldemar <i>Członek Zespołu</i>
6.	Sitek Elżbieta <i>Członek Zespołu</i>
7.	Tendorf Włodzimierz <i>Członek Zespołu</i>
8.	Łubian Albina <i>Członek Zespołu</i>
9.	Gąska Wiesław <i>Członek Zespołu</i>
10.	Cichecka Hanna <i>Członek Zespołu</i>
11.	Kołodziejczyk Marcin <i>Członek Zespołu</i>
12.	Kwiatkowski Tomasz <i>Członek Zespołu</i>
13.	Gontarz Grażyna <i>Członek Zespołu</i>
14.	Świeczak Marzena <i>Członek Zespołu</i>
15.	Walicki Mirosław <i>Członek Zespołu</i>
16.	Bogusz Łukasz <i>Członek Zespołu</i>
17.	Łaskowska Anna <i>Członek Zespołu</i>
18.	Owczarczyk Mirosław <i>Członek Zespołu</i>

Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Forum Powiatu Garwolińskiego
siedziba: Al. Legionów 48.

08-400 Garwolin

KRS: 0000302856

REGON: 14149156600000

NIP: 8262123512

www.lgd-garwolin.pl

Wykaz skrótów:

LSR – Lokalna Strategia Rozwoju

LGD-FPG Lokalna Grupa działania – Forum Powiatu Garwolińskiego

KRS – Krajowy Rejestr Sądowy

PROW – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich

PS WPR – Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej

RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność

FEM – Fundusze Europejskie dla Mazowsza

EFRROW – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

EFS+ – Europejski Fundusz Społeczny Plus

MRiRW – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

UMWM – Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

KSOW – Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich

FIO – Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

JST – Jednostki Samorządu Terytorialnego

OSP – Ochotnicza Straż Pożarna

NGO – organizacja pozarządowa

IDI – Indywidualne Wywiady Pogłębione

CAWI – wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW –

FGI – Zogniskowany Wywiad Grupowy

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1.1. Nazwa LGD i forma prawna

Stowarzyszenie LGD powstało w styczniu 2008 r. w wyniku zapotrzebowania społecznego na oddolną, samorządną, innowacyjną działalność mieszkańców wsi i małych miast. Stowarzyszenie nosi nazwę Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania – Forum Powiatu Garwolińskiego, zarejestrowane zostało w Krajowym Rejestrze Sądowym w dniu 7 kwietnia 2008 r. pod numerem KRS 0000302856. Stowarzyszenie nie prowadzi działalności gospodarczej. Nadzór nad stowarzyszeniem zgodnie z przepisami ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz.U. 2015 rok, poz. 378) sprawuje Marszałek Województwa Mazowieckiego. Podstawowym aktem prawa LGD jest statut, który w dniu 15 maja 2023 roku został znowelizowany i dostosowany do zapisów nowej perspektywy finansowej Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027.

1.2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

Stowarzyszenie wdrażało Lokalną Strategię Rozwoju LGD – Forum Powiatu Garwolińskiego w okresie programowania 2007-2013 oraz w okresie 2014-2020(23). W okresie programowania 2007-2013 początkowo obszar Lokalnej Strategii Rozwoju obejmował obszar dziewięciu gmin należących administracyjnie do powiatu garwolińskiego. W maju 2010 roku skład Stowarzyszenia rozszerzony został o kolejną gminę, należąca również do powiatu garwolińskiego. Finalnie obszar działania LGD obejmował gminy z powiatu garwolińskiego: Pilawa i Żelechów, Borowie, Garwolin, Górzno, Maciejowice, Miastków Kościelny, Parysów, Sobolew i Trojanów zamieszkane wtedy przez 74 769 mieszkańców. W stosunku do okresu programowania 2007-2013 obszar LSR uległ rozszerzeniu o trzy gminy powiatu garwolińskiego: Łaskarzew, Wilga i Miasto Łaskarzew. Obecnie w skład LGD wchodzi wszystkie gminy powiatu garwolińskiego. Doświadczenie w realizacji Strategii objęło wykorzystanie środków w łącznej kwocie około 18 milionów złotych (I LSR: 5,4 mln zł oraz II LSR: 4,123 mln EURO). W Strategii 2007-2013 przeprowadzono 104 projekty a w obecnie dobiegającej końca Strategii 200 projektów. Aktywność LGD w obydwu perspektywach koncentrowała się na wzmocnieniu potencjału gospodarczego regionu poprzez tworzenie nowych działalności gospodarczych oraz rozwijaniu przedsiębiorstw już funkcjonujących. Duży wysiłek całego Partnerstwa ukierunkowany był również na wzmocnieniu niekomercyjnej infrastruktury służącej lokalnej społeczności. Kolejnym z celów było kultywowanie lokalnych tradycji i dziedzictwa (również kulinarnego). LGD szczególnie skutecznie wykorzystywało narzędzie projektów współpracy. W pierwszym okresie programowania zrealizowano projekty NURT i OZE, a w drugim okresie było ich 4. Wszystkie projekty współpracy wpisywały się w cele Strategii, a dodatkowy komponent komunikacji i wymiany doświadczeń szczególnie pozytywnie wpływał na integrację Partnerów wewnętrznych oraz innych LGD. Doświadczenie w identyfikacji istotnych problemów społeczności, uwidacznianie ich w celach i przedsięwzięciach Strategii współgrało ze skutecznością wdrażania LSR. Dowodem na to są nie tylko statystyki, ale również zewnętrzne badania ewaluacyjne, które to bezsprzecznie wykazały. Znaczącym sposobem oddziaływania na lokalną społeczność były projekty „Umiem pływać” realizowane z funduszy Ministerstwa Sportu i Turystyki. Te dodatkowe projekty pozwoliły na zdobycie podstawowych umiejętności pływackich ponad 8600 dzieci. Łącznie w okresie realizacji II LSR przeprowadzono 5 edycji tego projektu. Realizacja działań na terenie Lokalnej Grupy Działania miała pozytywny wpływ na rozwój obszaru objętego LSR, poprawę jakości życia mieszkańców, kształtowanie świadomości kulturowej związanej z zachowaniem lokalnego dziedzictwa oraz na promocję obszaru dzięki projektom i działaniom promocyjnym. Dzięki szkoleniom zawodowym realizowanym w ramach projektów współpracy, osoby biorące w nich udział podniosły swoje kwalifikacje, co pozytywnie wpłynęło na jakość życia na terenie LSR. Dane pozyskane z GUS oraz własne badania ankietowe potwierdziły, że realizacja obydwóch LSR przyczyniła się do podniesienia jakości życia mieszkańców. Działania te pozwoliły na współpracę między sektorami oraz zaspokojenie potrzeb mieszkańców, przeciwdziałanie

wykluczeniu społecznemu oraz budowanie partnerstw między podmiotami. Doświadczenia zdobyte w trakcie realizacji projektów będą wykorzystywane w nowej LSR.

LGD planuje kontynuować działania skoncentrowane na inicjatywach społeczności lokalnej, aby zaspokajać ich potrzeby.

Jednym ze sposobów wzmacniania oddolnego definiowania problemów obszaru była partycypacyjna forma zbierania danych do nowej Strategii. Zorganizowano 14 spotkań z mieszkańcami, w których uczestniczyło 273 reprezentantów sektora społecznego, gospodarczego i publicznego. Uczestnictwo członków społeczności zawsze było dla LGD priorytetem we wzmacnianiu trafności, adekwatności, odpowiedzialności i efektywności wdrażania LSR i oczekiwanych wyników. Działania na rzecz pogłębiania zaangażowanie lokalnej społeczności i zachęty do partycypacji we wdrażaniu Strategii uwzględniono w Planie Komunikacji.

1.3. Ogólny opis struktury LGD

Na koniec 2022 roku Stowarzyszenie LGD Forum Powiatu Garwolińskiego liczyło 190 członków. Skład LGD jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności i uwzględnia przedstawicieli sektorów społecznego, publicznego i przedsiębiorców. Zgodnie ze Statutem władzami Stowarzyszenia są Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna i Rada. W każdym z tych organów zastosowano zasady uwzględniające reprezentatywność terytorialną przy czym członkowie Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz Rady wybierani są zgodnie ze Statutem, a czynne prawo wyborcze przysługuje każdemu członkowi Stowarzyszenia. Członkiem stowarzyszenia może zostać każdy mieszkaniec obszaru objętego LSR jeśli spełnia wymagania prawne określone w Statucie, o przyjęciu w poczet członków decyduje Zarząd Stowarzyszenia. W grudniu 2022 roku wśród członków LGD 56 reprezentowało sektor publiczny, sektor gospodarczy reprezentowało 25 osób, a społeczny 109. Taki układ zróżnicowania pokazuje jak znacząca jest LGD dla stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych z powiatu garwolińskiego. Członkami LGD jest większość aktywnych organizacji pozarządowych obszaru objętego LSR. Poza tym w skład członków LGD wchodzi seniorzy.

1.4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym LGD jest Rada. Liczbę członków, sposób wyboru i funkcjonowania reguluje Statut, Regulamin Walnego Zebrania oraz Regulamin Rady. Rada Stowarzyszenia LGD Forum Powiatu Garwolińskiego liczy 15 członków reprezentujących sektory: publiczny, społeczny, gospodarczy, w tym wszystkie czternaście gmin i miast objętych LSR oraz powiat. Sektor społeczny i gospodarczy reprezentuje 11 osób, tj. 73,4 %, sektor publiczny 26,6 % składu Rady. Analiza grup interesu uwzględniająca oprócz reprezentacji również rzeczywistość pełnione funkcje wskazuje, że do grupy interesu władzy publicznej należy 26,6 % członków Rady. Oznacza to, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

1.5. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Władzami Stowarzyszenia są: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna i Rada. Najwyższą władzą jest Walne Zebranie Członków. Do kompetencji Walnego Zebrania Członków należy m.in.: uchwalanie kierunków i programu działania Stowarzyszenia, wybór i odwoływanie członków Zarządu i Komisji Rewizyjnej oraz Rady, uchwalanie zmian Statutu, opiniowanie projektu LSR, uchwalanie regulaminu Rady i Walnego Zebrania Członków. Organem zarządzającym LGD jest Zarząd. Do kompetencji Zarządu należy m.in.: kierowanie bieżącą pracą Stowarzyszenia, reprezentowanie Stowarzyszenia wobec osób trzecich i działanie w jego imieniu, zwoływanie Walnego Zebrania Członków, kierowanie procesem opracowywania LSR, przygotowywanie projektów do realizacji, kierowanie Biurem i zatrudnianie pracowników tego biura, składanie wniosków do Walnego Zebrania Członków odnośnie odwołania i powołania nowych członków Rady w przypadku niewłaściwego wywiązywania się przez nich z przypisanych im obowiązków. Zarząd uchwała Regulamin Zarządu. Do kompetencji Komisji Rewizyjnej należy: kontrola bieżącej pracy Stowarzyszenia, ocena prac i składanie wniosków w przedmiocie absolutorium dla Zarządu

na Walnym Zebraniu Członków, występowanie z wnioskiem o zwołanie Walnego Zebrania Członków. Regulamin Komisji opracowuje i uchwała Komisja Rewizyjna. W celu sprawnego funkcjonowania Stowarzyszenia prowadzone jest Biuro LGD. Jakość funkcjonowania Biura i jego wpływ na wdrażanie Strategii została jednoznacznie potwierdzona w ewaluacji końcowej prowadzonej przez instytucję zewnętrzną.

1.6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

L.p.	Rodzaj dokumentu	Regulowane kwestie	Sposób uchwalania i aktualizacji
1	Statut LGD	Zakres uregulowań zgodnie z Ustawą z dn.7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 2015 poz.1393 z późn. zm). Statut reguluje m.in. następujące kwestie: wskazanie Marszałka Województwa jako organ nadzoru, uwarunkowania organu decyzyjnego – Rady odpowiedzialnej za wybór operacji oraz szczegółowe kwestie jej kompetencji i zasad reprezentatywności, określenie organu LGD kompetentnego w zakresie uchwalenia LSR i jej aktualizacji oraz kryteriów wyboru operacji, uregulowania dotyczące zachowania bezstronności członków organu decyzyjnego w wyborze operacji (w tym wyłączenia z oceny operacji), zasady nabywania i utraty członkostwa w LGD.	Uchwała WZC z dnia 02.06.2023
2	Regulamin WZC LGD	Dokument reguluje w szczególności, zasady zwoływania i organizacji posiedzeń WZC (sposób informowania członków o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, itp.), szczegółowe zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD (sposób zgłaszania kandydatów, oddawania głosów, ograniczenia dotyczące możliwości łączenia różnych funkcji w LGD, wybory uzupełniające, itp.), zasady protokołowania posiedzeń WZC.	Uchwała WZC z dnia. 28.12.2015
3	Regulamin Rady	Dokument reguluje w szczególności,- szczególne zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego (sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, itp.)rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji (sposób wyłączenia członka organu z oceny),zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji (ocena wniosków, sposób podziału wniosków do oceny pomiędzy członków organu, zasady preselekcji operacji, jeśli dotyczy, zasady dokumentowania oceny, wzory dokumentów, itp.), zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego, zasady wynagradzania członków Rady.	Uchwała WZC z dnia 28.12. 2015
4	Regulamin Zarządu	Dokument reguluje w szczególności, podział zadań pomiędzy członków Zarządu	Uchwała Zarządu z dnia 23.12. 2015

5	Regulamin Biura LGD	Dokument reguluje zasady zatrudniania i wynagradzania pracowników, zasady udostępniania informacji, uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych, opis metody oceny jakości i efektywności świadczonego przez pracowników LGD doradztwa oraz animacji lokalnej, procedury wyboru pracowników, opis stanowisk z podziałem obowiązków, zasady premiowania pracowników.	Uchwała Zarządu z dnia 27.11. 2015
---	---------------------	--	------------------------------------

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

2.1. Opis obszaru

Stowarzyszenia LGD Forum Powiatu Garwolińskiego tworzy czternaście sąsiadujących ze sobą gmin województwa mazowieckiego, powiatu garwolińskiego. Są to gminy: Borowie, Garwolin, Górzno, Maciejowice, Miastków Kościelny, Parysów, Pilawa, Sobolew, Trojanów, Żelechów, Wilga, Łaskarzew oraz miasta Łaskarzew i Garwolin. Obszar LSR powierzchnią gmin członkowskich LGD obejmuje 1 283 kilometry kwadratowe. Obszar LSR położony jest w południowo-wschodniej części województwa mazowieckiego w powiecie garwolińskim. Łączna liczba ludności zamieszkującej obszar LSR na dzień 31.12.2020 r wynosi **106 364** osoby. Obszar realizacji LSR dla Stowarzyszenia LGD Forum Powiatu Garwolińskiego obejmuje większą liczbę mieszkańców niż średnia liczba mieszkańców objętych LSR w latach 2014-2020(23) w województwie mazowieckim, gdzie średnia liczba mieszkańców objętych jedną LSR oscylowała w granicach 60 tys. mieszkańców.

Tabela 1. Opis gmin Partnerskich

	Nazwa gminy	Rodzaj gminy	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności na koniec 2020 roku na podstawie GUS
1.	Gmina Borowie	wiejska	80,41	4 976
2.	Gmina Garwolin	wiejska	135,86	13 321
3.	Miasto Garwolin	miasto	22,00	17 273
4.	Gmina Górzno	wiejska	90,84	6 623
5.	Gmina Maciejowice	wiejska	172,67	6 582
6.	Gmina Miastków Kościelny	wiejska	85,24	4 672
7.	Gmina Parysów	wiejska	64,31	4 141
8.	Gmina Pilawa	wiejsko – miejska	77,25	10 670
9.	Gmina Sobolew	wiejska	94,83	7 926
10.	Gmina Trojanów	wiejska	151,01	7 185
11.	Gmina Żelechów	wiejsko – miejska	87,00	7 951
12.	Gmina Wilga	wiejska	119,13	5 144
13.	Gmina Łaskarzew	wiejska	87,53	5 307
14.	Miasto Łaskarzew	miasto	15,35	4 593
			1 283,43	106 364

2.2. Mapa obszaru objętego LSR

2.3. Specyfika obszaru

Badania archeologiczne ukazują, że obszar ten był zamieszkiwany przez ludzi już pod koniec paleolitu. Istnieją też ślady osadnictwa z okresu neolitu, epoki brązu, epoki żelaza i okresu wczesnośredniowiecznego. Dalsze dzieje tych terenów związane są z historią Mazowsza, którego po okresie rozbitcia dzielnicowego pozostało nadal niezależną dzielnicą i dopiero po śmierci ostatniego księcia mazowieckiego Janusza III w 1526 r. zostało wcielone do Korony. Dalsze, burzliwe losy obszaru wskazują na jednolity charakter tego terenu mimo, że wielokrotnie zmieniały się granice i charakter administracji. Ostateczny, obecny wizerunek obszaru został określony reformą administracyjną z 24 lipca 1998 r., która wprowadziła trójstopniowy podział terytorialny państwa i przywróciła istnienie powiatów. Od tego czasu działania administracyjne wiążą się z integracyjnymi, gdzie wszystkie gminy współtworzą wspólnotę mieszkańców pokrywającą się z obszarem objętym LSR. Obszar ten charakteryzuje się również lokalną tożsamością i mieszkańcy wyraźnie identyfikują się z miejscem zamieszkania. Spójność terytorialna oraz centralnie położone duże miasto sprawia, że również związki gospodarcze ściśle wiążą mieszkańców. Wskaźniki makroekonomiczne wskazują, że obszar jest stosunkowo zamożny, a bezrobocie niskie. Rankingi poszczególnych powiatów plasują obszar objęty LSR w dosyć dobrze rozwiniętej gospodarczo części województwa mazowieckiego (szczegółowy opis sytuacji gospodarczej oraz rynku pracy znajduje się w Rozdziale IV). Czynnikiem sprzyjającym budowaniu wspólnotowości jest sieć komunikacyjna zarówno drogowa jak i kolejowa, gdzie przebiega szlak w kierunku Lubelszczyzny. W końcu spójność obszaru to bogate tradycje kulinarne i charakterystyczna kuchnia. Ta część tradycji

jest mocno kultywowana również w działaniach LGD, ale zdecydowanie wymaga dalszej identyfikacji i promocji. Obszar charakteryzuje się również unikalnymi, charakterystycznymi tradycjami.

Bezrobocie spada systematycznie z każdym rokiem (wzrost zanotowano w „pandemicznym” 2020 roku). Największą liczbę bezrobotnych w 2020 roku zarejestrowała gmina miejska Garwolin, a najmniejszą gmina Miastków Kościelny. We wszystkich gminach zanotowano regres liczby zarejestrowanych bezrobotnych pomiędzy 2016, a 2020 rokiem. Najwięcej bezrobotnych ubyło do 2020 roku w miejskiej gminie Łaskarzew (34,6%) oraz Miastkowie Kościelnym (spadek o 32,9%). W pilawie natomiast spadek był tylko symboliczny bo o 2,5%. Średnio na obszarze LGD pomiędzy 2016, a 2020 rokiem ubyło 15,9% zarejestrowanych bezrobotnych.

Tabela 2. Bezrobotni zarejestrowani według gmin

Gmina	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Borowie	211	206	160	172	197	185	220
Garwolin gmina wiejska	565	436	454	461	494	477	455
Górzno	279	248	235	200	239	229	198
Maciejowice	346	340	298	252	266	263	268
Miastków Kościelny	222	154	158	154	149	146	154
Parysów	176	165	124	137	169	160	126
Pilawa	439	400	378	372	428	416	369
Sobolew	276	252	220	190	217	216	232
Trojanów	233	223	198	178	205	180	167
Żelechów	413	400	368	315	356	335	341
Wilga	209	189	168	179	192	170	176
Łaskarzew gmina wiejska	231	212	200	168	194	193	195
Łaskarzew gmina miejska	341	261	226	186	223	216	223
Garwolin gmina miejska	868	754	715	628	716	670	663
Suma dla gmin LGD	4809	4240	3902	3592	4045	3856	3787

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

W powiecie garwolińskim zarejestrować można negatywne tendencje demograficzne. Z perspektywy rynku pracy maleje liczba ludności w wieku produkcyjnym, a rośnie w nieprodukcyjnym. Współczynnik liczby osób w wieku produkcyjnym do liczby ludności wynosi na obszarze LGD 61,9%. Różnice pomiędzy gminami są istotne: współczynnik na najniższym poziomie występuje w mieście Garwolin (60,2%), a najwyższy wiejskiej gminie Łaskarzew (64%). Optymizmem napawa z kolei liczba podmiotów gospodarki, które stale wzrasta. W 2020 roku na obszarze LGD funkcjonowało 8 399 podmiotów gospodarki narodowej zatrudniających mniej niż 50 pracowników. Przewodzi tu miasto Garwolin, ale również gmina wiejska Garwolin ma znaczący udział w całej liczbie takich podmiotów. Obydwie gminy mają 38% udział wszystkich podmiotów na obszarze.

Tabela 3. Dane dotyczące przedsiębiorczości

Gmina	Liczba ludności w wieku produkcyjnym (2020)	Ludność w wieku nieprodukcyjnym (2020)	Podmioty gospodarki narodowej do 49 pracowników (2020)
Borowie	3134	2023	324
Garwolin gmina wiejska	8336	5503	1016
Górzno	4096	2734	454
Maciejowice	4114	2713	479

Miastków Kościelny	2883	1951	272
Parysów	2557	1733	222
Pilawa	6675	4367	735
Sobolew	4873	3318	560
Trojanów	4437	2958	370
Żelechów	4902	3315	643
Wilga	3203	2077	411
Łaskarzew gmina wiejska	3395	2099	326
Łaskarzew gmina miejska	2881	1862	435
Garwolin gmina miejska	10397	7465	2152
Suma dla gmin LGD	67903	44118	8399

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Systematycznie spada liczba mieszkańców, którzy korzystają z środowiskowej pomocy społecznej. Niemniej łączna liczba takich osób w 2020 roku wyniosła 4 126, a jest to 3,9% wszystkich mieszkańców obszaru. Znacząca jest również liczba migracji, która w liczbach bezwzględnych wynosi 1 856, co stanowi 1,7% łącznej liczby mieszkańców objętych LSR.

Tabela 4. Dane dotyczące problemów społecznych

Gmina	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (2020)	Migracje na obszarze LSR (2020)
Borowie	162	99
Garwolin gmina wiejska	364	252
Górzno	299	89
Maciejowice	182	104
Miastków Kościelny	186	73
Parysów	293	62
Pilawa	221	202
Sobolew	188	120
Trojanów	454	113
Żelechów	221	148
Wilga	202	108
Łaskarzew gmina wiejska	221	71
Łaskarzew gmina miejska	352	63
Garwolin gmina miejska	781	352
Suma dla gmin LGD	4126	1856

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Wskaźnik G dochodów podatkowych na jednego mieszkańca jest silnie zróżnicowany pomiędzy gminami LGD. Najbogatsza gmina – miasto Garwolin ma dochody dwa razy wyższe na mieszkańca niż 5 z pozostałych gmin. Średnia wartość dla wszystkich gmin objętych LSR jest znacznie niższa niż średnia wartość tego wskaźnika dla całej Polski (1 288,77 do 1 956,15)

Tabela 5. Wskaźnik G

Gmina	Wskaźnik G - podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca gminy przyjęty do obliczania subwencji wyrównawczej na 2020 r.
Borowie	1040,21
Garwolin gmina wiejska	1563,16
Górzno	1045,4
Maciejowice	1133,79
Miastków Kościelny	1344,22
Parysów	901,93
Pilawa	1659,56
Sobolew	1357,34
Trojanów	981,26
Żelechów	1119,25
Wilga	1469,05
Łaskarzew gmina wiejska	938,07
Łaskarzew gmina miejska	1287,99
Garwolin gmina miejska	2201,56
Średnia dla gmin LGD	1288,77

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

Zgodnie z zasadami wszelkiego rodzaju działań diagnostycznych i badawczych zastosowana została strategia triangulacji. Triangulacja to zróżnicowanie źródeł danych, metod badawczych i perspektyw badawczych, dzięki któremu możliwe jest zgromadzenie wszechstronnego materiału badawczego i poddanie go kompleksowej analizie i ocenie. Triangulacja została zastosowana odnośnie do:

- źródeł danych: przeanalizowane zostały zarówno dokumenty zastane różnego typu, jak i dane pochodzące ze wcześniejszych badań; zostały one uzupełnione danymi pierwotnymi;
- metod partycypacyjnych: łączenie różnych metod badawczych w badaniu tych samych zagadnień, co pozwoliło na uchwycenie różnych aspektów badanego przedmiotu; podejście to pozwoliło też wykorzystać mocne strony każdej metody przy wzajemnej o graniczeniu ich słabości;
- perspektyw badawczych: badania zostały przeprowadzone przez pracowników biura oraz przez zewnętrznych doświadczonych badaczy, co pozwoliło uzyskać bogatszy i bardziej wiarygodny obraz badanych zagadnień. Zastosowany partycypacyjny model badania miało na celu jak najszersze zaangażowanie społeczności, zarówno na etapie przygotowania badania, jego realizacji jak i analizy uzyskanych informacji.

Do opracowania strategii powołany został Zespół Zadaniowy.

- a. W skład weszli m.in.: przedstawiciele mieszkańców, pracownicy biura i członkowie Zarządu LGD oraz zewnętrzni eksperci,
- b. Celem zespołu było przygotowanie diagnozy, opracowane kluczowych założeń Strategii, a w przyszłości Zespół będzie konsultował wdrażanie i korekty strategii.

Działania Zespołu Zadaniowego:

Najważniejszym celem działania Zespołu było opracowanie strategii zgodnie z założeniami partycypacji społeczności w planowaniu i realizowaniu rozwoju lokalnego. Zakłada on udział mieszkańców i lokalnych liderów w wypracowaniu kluczowych rozwiązań na poziomie diagnozy ale również wykorzystania zdobytych informacji w procesie wdrażania LSR.

Wszystkie działania opierały się na założeniach koncepcji PAR (*participatory action research*) jako metodzie aktywizacji i partycypacji interesariuszy we wspólnym działaniu. Z uwagi na rozbudowany ale jednocześnie nieustrukturalizowany charakter narzędzi stosowanych w metodzie PAR uwzględnione zostały podejścia metodologii badań społecznych oraz badań refleksyjnych.

Na każdym etapie tworzenia nowej Strategii wykorzystane zostały metody i techniki partycypacyjne:

1. Etap 1. Badanie źródeł zastanych (desc research) dostępnych w danych publicznych oraz generowanych na bieżąco w LGD. Dotyczy to również dokumentów strategicznych na poziomie gminy oraz innych dokumentów i przepisów. Szczególnie istotnym było uwzględnienie wyników badań i rekomendacji ewaluacji końcowej prowadzonej w LGD w tym samym czasie co diagnoza.
2. Etap 2. Diagnoza potrzeb. Badania ankietowe techniką CAWI (środek komunikacji elektronicznej). Badaniem objętych zostało kilka grup między innymi seniorów i młodzieży do 25 roku życia. Podstawowym były badanie sondażowe mieszkańców obszaru LGD. Gro ankiet przeprowadzono metodą on-line natomiast ankiety kierowane do seniorów w większości przeprowadzone zostały metodą papierową i dopiero później wprowadzone do bazy danych.
3. Etap 3. Konsultacje społeczne i analiza SWOT. Otwarte spotkania konsultacyjne prowadzone były w każdej gminie i były poświęcone w szczególności analizie potrzeb rozwojowych i potencjału danego obszaru, a także celów strategii, w tym wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów oraz odnośnych planowanych działań. Elementem tych spotkań było przeprowadzenie analizy SWOT oraz ćwiczenia warsztatowego pomagające określić kategorie osób wymagających szczególnej pomocy i wsparcia.

Tabela 6. Konsultacje z mieszkańcami

Lp.	Gmina	Termin konsultacji	Liczba uczestników
1.	Gmina Garwolin	08.07.2022	14
2.	Miasto Garwolin	08.07.2022	20
3.	Gmina Borowie	15.07.2022	16
4.	Gmina Parysów	15.07.2022	13
5.	Gmina Miastków Kościelny	22.07.2022	17
6.	Gmina Górzno	22.07.2022	23
7.	Miasto Łaskarzew	29.07.2022	20
8.	Gmina Łaskarzew	29.07.2022	16
9.	Gmina Maciejowice	05.08.2022	23

10.	Miasto i Gmina Pilawa	12.08.2022	23
11.	Gmina Sobolew	19.08.2022	21
12.	Gmina Trojanów	19.08.2022	31
13.	Gmina Wilga	26.08.2022	17
14.	Gmina Żelechów	26.08.2022	19

4. Etap 4. Opracowanie katalogu celów i przedsięwzięć oraz przygotowanie odpowiednich wskaźników. Jedną z zastosowanych metod partycypacyjnych były warsztaty deliberatywne. Odbyły się one w Garwolinie 9 maja 2023 roku. Istotą tej techniki nie było wypracowanie rozwiązania konsensusowego, a jedynie poznanie rozkładu opinii przy zapewnieniu pełnego dostępu do informacji. Uczestnicy warsztatów byli przedstawiciele wszystkich sektorów. Moderowana dyskusja pozwoliła na pozyskanie wiedzy co do oczekiwanych kierunków dalszego określania celów i definiowania przedsięwzięć.
5. Etap 5. Warsztaty eksperckie z elementami metody Design Thinking odbyły się na końcowym etapie przygotowania Strategii 25 maja 2023 roku. Wszystkie pozyskane informacje i wiedza uzyskana wcześniej zastosowanymi metodami posłużyła do ostatecznego prototypowania rozwiązań. Uczestnicy warsztatu ostatecznie potwierdzili, że opracowany dokument prowadzi do rzetelnego odwzorowania potrzeb i zapewnienia rozwiązania do ich zaspokajania. Ustalono ostateczny kształt katalogu celów, przedsięwzięć i ich wskaźników, omówiono założenia dotyczące lokalnych kryteriów wyboru oraz określono założenia planu komunikacji. Warto nadmienić, że w czasie warsztatów eksperckich oraz warsztatów deliberacyjnych odrzucone zostały rekomendacje dotyczące takich zdiagnozowanych problemów jak: problemy komunikacyjne i usługi zdrowotne, funkcje opiekuńczo-wychowawcze w rodzinach oraz infrastruktura drogowa. Niestety, te zadania wykraczały poza zakres działań objętych programem Leader.

Wszystkie pozyskane materiały, zarówno z badań ilościowych jak i jakościowych podlegały analizie i interpretacji w ramach Zespołu Zadaniowego. W pierwszym etapie określone zostały zagadnienia omawiane na poszczególnych spotkaniach, ustalone zostały zakresy tematyczne oraz ramy analizy SWOT. Wnioski z uzyskanych informacji wyciągane były zgodnie z metodologią triangulacji, a same rekomendacje podlegały ciągłej analizie wtórnej. Wszystkie efekty pracy były konsultowane w lokalnym środowisku czy to w trakcie spotkań czy w ramach akcji ankietowania. Na każdym etapie powstawania strategii uwzględniany został głos mieszkańców, a poprzez trwałość Zespołu Zadaniowego ten wpływ rozciągać się będzie na całość realizacji strategii. Na ostateczny kształt Strategii miały wpływ dotychczasowe doświadczenia w realizacji poprzednich LSR, jakościowe i ilościowe dane zdobyte w procesie diagnozy i badań społecznych. Nie bez znaczenia był też społeczny i ekonomiczny kontekst oraz dokumenty strategiczne innych instytucji. Niemniej największy wpływ na ostateczny kształt LSR mieli mieszkańcy, zarówno lokalni liderzy i aktywiści ale również milcząca większość.

W ramach wszystkich działań diagnostycznych i partycypacyjnych szczególne znaczenie i nacisk kładziony był na omówienie zagadnień związanych z innowacyjnością ze szczególnym uwzględnieniem cyfryzacji. Sama definicja innowacyjności została poddana krytyce i w ramach wszystkich działań badawczych i partycypacyjnych oraz przy udziale ekspertów wypracowana została ostateczna definicja innowacyjności (definicja innowacyjności została zawarta w rozdziale 7). Ma ona odzwierciedlenie w kryteriach wyboru operacji. Spotkania, warsztaty oraz inne działania badawcze koncentrowały się również na kwestiach ochrony klimatu i działaniach proekologicznych. Nie zabrakło również elementów diagnozy dotyczącej zmian demograficznych i problemów starzenia się społeczeństwa. W tym zakresie nacisk położono na podniesieniu społecznej i gospodarczej aktywności mieszkańców w wieku do 25 lat. Na koniec warto wspomnieć, że głównym celem działań partycypacyjnych była nie tylko diagnoza

i pozyskiwanie informacji, ale przede wszystkim wzmacnianie partnerstwa mieszkańców reprezentujących wszystkie sektory w realizacji LSR.

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

Przeprowadzenie oceny potrzeb i potencjału obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju zostało przeprowadzone w sposób systematyczny i w dużej mierze zaangażowano w niego lokalną społeczność. Dane zebrano z różnych instytucji i organizacji, stanowiąc podstawę dla wszelkich analiz. Przeprowadzono analizę desk research, korzystając z danych zgromadzonych przez Bank Danych Lokalnych GUS, Powiatowy Urząd Pracy, strony rządowe domeny ".gov", a także dane związane z gminami, powiatami i dostępne na stronach Samorządu Województwa. Źródła danych były liczne i nie można ich wszystkich wymienić, ponieważ większość informacji była sprawdzana w wielu wymiarach i dokumentach zgodnie z metodologią triangulacji.

Drugim narzędziem dostarczającym informacji do diagnozy był aktywny udział społeczności, która brała udział w spotkaniach konsultacyjnych, a także osoby, które dostarczały informacji w rozmowach bezpośrednich, wywiadach i konsultacjach telefonicznych. Ta partycypacyjna forma badań miała istotny wpływ na ocenę poszczególnych aspektów funkcjonowania społeczności i lokalnych instytucji.

Trzecim źródłem informacji były ankiety przeprowadzone wśród mieszkańców. Przed przeprowadzeniem tych ankiet przeprowadzono badania CAWI w ramach oceny końcowej poprzedniego okresu programowania, które składały się z 209 ankiet. Badanie potrzeb mieszkańców przeprowadzono w 2023 roku i zebrano łącznie 248 ankiet. Ponadto, przeprowadzono badanie wśród młodzieży, w którym zebrano 18 ankiet.

Podczas analizy potencjału wykorzystano również informacje zebrane podczas 24 pogłębionych wywiadów indywidualnych, które przeprowadzono w ramach ewaluacji końcowej. Ostatnim, ale możliwe, że najważniejszym źródłem informacji była Grupa Ekspertów powołana do wsparcia procesu opracowania Strategii. Podczas spotkań tej grupy weryfikowano zebrane dane, opracowywano rozwiązania i oceniano możliwości wykorzystania dostępnych funduszy w Lokalnej Grupie Działania w celu rozwiązywania najważniejszych problemów społecznych mieszkańców.

4.1. Potencjał obszaru LSR

4.1.1. Dziedzictwo kulturowe i zabytki

Teren LSR bogaty jest w różnego rodzaju zabytki stanowiące o lokalnym dziedzictwie kulturowym i historycznym tego regionu. Omawiany obszar stanowi wyjątkowy przykład przenikania się kultur, ponieważ znajduje się na styku trzech regionów: Mazowsza, Podlasia i Małopolski. Teren powiatu garwolińskiego należy do ciekawych pod względem etnograficznym. We wsiach szeroko rozwinięte było tkactwo ludowe, głównie na użytek własny. Występowały wszystkie techniki tkackie. Różnorodność szlaków i wzorów przejawia się we wszystkich rodzajach tkanin. Obszar LSR stanowi jeden z dwóch obszarów kultury ludowej Mazowsza, Powiśle garwolińsko-otwockie, które służyło z ośrodków wikliniarskich i garncarskich. Na obszarze LSR zachowały się tradycje plecionkarstwa, głównie z wikliny i słomy, rozwija się rzeźbiarstwo ludowe. W niektórych wsiach mieszkali rzeźbiarze, którzy z zawodu byli rolnikami, niekiedy rzeźbiący w kamieniu - piaskowcu wydobyty z dna Wisły. Zachowały się też wycinanki, które dawniej były jedną z form dekorowania wnętrza chłopskich izb. W okolicznych wioskach można spotkać muzykujące rodziny, ludowych malarzy i poetów. Na terenie LSR występuje bardzo duża ilość zabytków w formie sztuki sakralnej, zabudowy dworsko-pałacowej, dworów, folwarków, skansenów, czy zagród. Do najważniejszych z nich należą: Kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP w Żelechowie, Barokowe wnętrza kościoła parafialnego p.w. św. Anny w Zwoli Poduchownej, Barokowe wnętrza drewnianego Kościoła z 1776 roku w Mariańskim Porzeczcu - Parafia p.w. NMP Bolesnej - Goźlin, Kaplica grobowa rodziny Ordęgów z 1852 roku na

cmmentarzu w Żelechowie, Kościół drewniany wybudowany w 1740 roku w Gończycach, Kościół drewniany p.w. św. Piotra i Pawła z 1708 roku w Sobolewie, wnętrze kościoła parafialnego p.w. Zwiastowania NMP w Żelechowie, wnętrze kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Maciejowicach, Sanktuarium MB Fatimskiej w Górkach - ołtarz tzw. Fatimski, neogotycki Kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP w Miastkowie Kościelnym, Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NM, Kościół parafialny p.w. św. Anny w Zwoli Poduchownej z 1914 roku w Parysowie, Kościół parafialny p.w. św. Józefa w Trąbkach, Kościół parafialny p.w. św. Bartłomieja Apostoła w Korytnicy, Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP w Maciejowicach, Kościół parafialny p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Samogoszczu, Kościół drewniany z 1776 roku w Mariańskim Porzeczcu, Kościół murowany z 1831 roku z odrestaurowaną dzwonnica - bramą z 1715 roku w Borowiu, Kościół pw. św. Jana Chrzciciela z 1787 roku w Górznie, Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Garwolinie, Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Łaskarzewie. Turystów przyciągają dobrze utrzymane i odrestaurowane zespoły pałacowo-dworskie jak ten z 1840 roku w Łucznicy, z I połowy XIX wieku w Miętmem, z wieku XIX w Korytnicy, neorenesansowy pałac z 1880 roku w Miastkowie Kościelnym, dwór z końca XVII wieku w Górznie, czy dwór z 1808 roku w Chotyni. Miejscami, które wymagają działań inwestycyjnych i restauracyjnych, aby zachować ich wartość dla świadectwa dziedzictwa kulturowego regionu są wiatrak w Chrominie wybudowany w 1868 roku, wiatrak Koźlak z końca XIX wieku w Parysowie i ruiny neogotyckiego zamku w Podzamczu. Elementami istotnymi dla bogatej historii terenu oraz krajobrazu wsi i miasteczek są także: zabytkowa Aleja Kasztanowa w Górznie oraz zabytkowy Rynek w Maciejowicach. W większości gmin działają ośrodki kultury, w których znajdują się pracownie amatorskiego ruchu artystycznego oraz społeczne ogniska muzyczne. W Garwolińskim Ośrodku Kultury funkcjonuje kino oraz galeria sztuki współczesnej. Na terenie LSR działają także Stowarzyszenia i inne organizacje pozarządowe kultywujące tradycje regionalne. W gminach Borowie i Maciejowice organizowane są imprezy i przeglądy folklorystyczne "Tradycje i zwyczaje Wielkanocne", „Kusaki”, „Tradycje Bożonarodzeniowe”, „Noc Świętojańska”. Obszar LSR to również miejsce dużej ilości imprez kulturalnych. Wiele z nich odbywa się cyklicznie, ma charakter regionalny i jako miejsce spotkań mieszkańców jest jednym z czynników które jednoczą region. W ramach imprez kulturalnych i sportowo – rekreacyjnych, co roku mają miejsce Dni Powiatu, Mazowieckie Zawody Sikawek Strażackich, Dożynki Powiatowe. Imprezy te przyciągają ogromną ilość widzów, słuchaczy i uczestników. Biorą w nich udział nie tylko mieszkańcy gmin LGD, ale także goście z zewnątrz. Kultura obszaru LSR oparta jest głównie na zachowaniu wiejskich i historycznych tradycji, a dziedzictwo kulturowe może stać się ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego i wzrostu dobrobytu miejscowych społeczności.

4.1.2. Obszary atrakcyjne turystycznie

Powiat garwoliński zachęca ciszą, świeżym powietrzem i malowniczymi krajobrazami typowymi dla Mazowsza. W takich gminach jak Wilga, Maciejowice, Sobolew czy Trojanów można znaleźć znakomite warunki do wypoczynku, czemu służą liczne ośrodki wypoczynkowe. Powstająca baza agroturystyczna umożliwi spędzenie urlopu w kontakcie z naturą i mieszkańcami wsi, oferując piękne lasy, jeziora lub jazdę konną. Korzystny klimat obszaru LGD tworzy potencjał dla turystyki całorocznej, którego szczytowy okres wypada na weekendy w sezonie letnim. Ze względu na długi okres wegetacyjny oraz liczne tereny rolnicze na obszarze dochodzi do rozwoju agroturystyki.

Teren LSR jest atrakcyjny turystycznie głównie za sprawą bogatej flory i fauny terenów powiatu Garwolińskiego. Głównymi atutami są parki dworskie z XVIII-XIX drzewostanem, liczne pomniki przyrody, aż pięć rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 112 ha oraz szlaki turystyczne. Przez teren gmin zakolami płyną także dopływy Wisły: Wilga, Okrzeja i Promnik. W związku z ogromnymi możliwościami na terenie LSR powstają ośrodki wypoczynkowe, a gmina Wilga posiadana na terenie Osiedla Turystyczno-Wypoczynkowe: atrakcyjne działki przeznaczone pod inwestycje związane z obsługą ruchu turystycznego. Na terenie licznych lasów żyją łosie, dziki, borsuki, kuny, nad rzeką spotkać można bobry i wydry, w starych kościelnych wierzący siedliska nietoperzy, a na polach zobaczyć

można nawet rzadkiego bociana czarnego. Na terenie gminy Maciejowice występuje należący do sieci Natura 2000 obszar specjalnej ochrony ptaków „Dolina Środkowej Wisły”. Występują tu co najmniej 22 gatunki ptaków.

W gminie Pilawa na terenie bogatych florystycznie, wielogatunkowych podmokłych lasów liściastych wydzielony jest rezerwat Rogalec. Rezerwat florystyczny Czerwony Krzyż obejmuje oddziały uroczyska Podzamcze na terenie gminy Maciejowice, celem ochrony są gatunki storczyków i widłaków. Również w gminie Maciejowice znajduje się Kopiec Kościuszki. Ten rezerwat chroni stanowiska rzadkiego bodziszka żałobnego, a na jego terenie znajduje się „Kopiec Kościuszki” upamiętniający bitwę pod Maciejowicami. Rezerwat Torfy Orońskie został utworzony na terenie gruntów rolnych i leśnych wsi Oronne w gminie Maciejowice, a jego celem jest zachowanie stanowiska kilkunastu chronionych i rzadkich gatunków roślin. W gminie Łaskarzew znajduje się rezerwat Polesie Rowskie, jest to obszar wód i torfowisk. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych kompleksu wodno-torfowiskowego, z przyległym pasem borów bagiennych oraz stanowiskami chronionych i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt. Na terenie powiatu garwolińskiego zgodnie z rozporządzeniem Wojewody Siedleckiego znajduje się Nadwiślański Obszar Chronionego Krajobrazu. Administracyjnie obszar ten należy do 11 gmin: Kołbiel, Siennica, Parysów, Pilawa, Osieck, Sobienie Jeziory, Garwolin, Wilga, Łaskarzew, Maciejowice i Sobolew. Część gminy Pilawa znajduje się także w wydzielonym przez Wojewodę Mazowieckiego Mazowieckim Parku Krajobrazowym im. Czesława Łaszka. Teren LGD bogaty jest także w zasoby wodne do których należy zaliczyć stawy rybne wykorzystywane w celach gospodarczych i rekreacyjnych: kompleks stawów hodowlanych w miejscowości Trojanów, stawy hodowlane w miejscowości Korytnica i Mroków, stawy hodowlane a także zbiornik retencyjny w miejscowości Jabłonowiec, dwa kompleksy stawów w miejscowości Podzamcze. Wartość turystyczną stanowią zdecydowanie tworząca ciekawą zakolą rzeka Wilga, zespół stawów rybnych oraz zbiornik zwany „Morskie Oko”.

Jedną z ważniejszych atrakcji Powiatu Garwolińskiego jest Leśna Ścieżka Przyrodniczo – Kulturowa w Leśnictwie Huta Garwolińska. Ścieżka ekologiczna prowadzi przez lasy, łąki, obok upraw leśnych i stawu, wzdłuż wiekowej alei drzew. Trasa ścieżki ma kształt pętli o długości 3,8 km, a czas jej przejścia wynosi około 2 –2,5 godz. Zwiedzanie ścieżki jest bezpłatne. Ścieżka rozpoczyna się na parkingu, gdzie oprócz miejsc parkingowych znajduje się miejsce na ognisko, sanitariaty, a także okazała wiata na 40 osób, zadaszona z ławostołami. Oprócz opisanej ścieżki przez teren LSR przebiegają także liczne szlaki turystyczne stanowiące ogromny atut terenu. Przez gminy należące do LSR przebiega szlak niebieski („Czterech Pancernych i Psa”), szlak czerwony („Szlak Walk Narodowowyzwoleńczy”), szlak żółty („Szlak Kościuszkowski”), szlak czarny („Szlak łącznikowy”), szlak zielony, szlak niebieski („Szlak Borów Nadwiślańskich”). Obszar całej gminy zalicza się do obszaru węzłowego M23 o znaczeniu międzynarodowym w Krajowej Sieci Ekologicznej (ECONET-PL), wprowadzonej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (IUCN). Obszar ten nosi nazwę Obszaru Środkowej Wisły.

Potrzeby rozwojowe

Obszarem wymagającym rozwoju, wyłaniającym się w ramach partycypacyjnej diagnozy jest turystyka. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według Schneidera (relacja korzystających z noclegów w ciągu roku do liczby mieszkańców) wyniósł dla powiatu garwolińskiego 0,42 (2022), a wartość ta jest zdecydowanie niezadawalająca. W badaniach mocnych stron obszaru LGD wymieniono *Zasoby naturalne, środowisko naturalne, Bogata historia i zabytki oraz Obszar atrakcyjny turystycznie*. Jednocześnie w słabych stronach zaznaczono *Słabe wykorzystanie zasobów historycznych i turystycznych*. Badania ankietowe prowadzone w czasie opracowania Strategii wykazały że dwie trzecie ankietowanych uważa, że obszar LGD ma bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe (67%, 2023). Z kolei taka sama liczba mieszkańców uważa ofertę turystyczną obszaru za jego słabość. Słabością obszaru jest również brak pełnego wykorzystania potencjału drzemiącego w produktach lokalnych. Wszystko to wskazuje, że **Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD powinien być jednym z celów wdrażania Strategii.**

4.1.3. Działalność sektora społecznego

W 2021 roku na terenie powiatu garwolińskiego zarejestrowane były 94 stowarzyszenia, 25 fundacji, 34 stowarzyszenia kultury fizycznej, 91 ochotniczych straży pożarnych, 77 uczniowskich klubów sportowych oraz 46 stowarzyszeń zwykłych. W tym czasie na obszarze LSR w każdej z gmin działa średnio 28 organizacji pozarządowych na 10 tysięcy mieszkańców, ich liczba systematycznie rośnie, w 2016 r. wynosiła bowiem 24. Stosunkowo najwięcej NGO, bo 58 działa w gminie Miastków Kościelny. Najmniej organizacji na 10 tysięcy osób działa w gminie Maciejowice, jedynie 15.

Tabela 7. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. Mieszkańców

Nazwa gminy	Rok 2015	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
MAZOWIECKIE	43	46	48	44	46	48	50
Borowie	23	29	31	33	32	32	33
Garwolin (gmina wiejska)	17	18	18	18	20	19	21
Górzno	20	20	20	21	23	23	23
Maciejowice	10	13	14	14	14	15	15
Miastków Kościelny	47	49	49	51	51	56	56
Parysów	22	25	25	24	27	27	27
Pilawa	15	16	16	15	15	15	17
Sobolew	16	18	19	19	21	21	22
Trojanów	21	23	24	26	27	28	28
Żelechów	23	23	23	22	22	22	22
Wilga	19	24	26	30	32	34	34
Łaskarzew (gmina wiejska)	18	20	20	20	22	22	22
Łaskarzew (gmina miejska)	16	16	16	16	17	19	19
Garwolin (gmina miejska)	40	42	42	39	40	42	46
Średnia dla gmin LGD	22	24	25	25	26	27	28

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

W realizacji zadań publicznych gminy wspierały organizacje pozarządowe takie jak Powiatowy Związek Sportowy w Garwolinie, który popularyzował kulturę fizyczną wśród dzieci i młodzieży, a także Powiatowe Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe w Garwolinie, które popularyzował sport w środowiskach wiejskich. W powiecie garwolińskim działają liczne zespoły ludowe: „Borowianki”, „Lalinianki”, „Lipowianki”, „Zespół Ludowy w Łukówcu”, „Zespół Ludowy w Starowoli”, „Zespół Ludowy w Woli Koryckiej”, „KGW w Oronnem”, „KGW Wróble Wargocin”. Gmina Maciejowice słynie z muzykujących kapel ludowych; od 15 lat organizowany jest tam Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych Regionów Nadwiślańskich „POWIŚLAKI”. Działają również strażackie orkiestry dęte w Trąbkach, Pilawie, Miastkowie Kościelnym, Żelechowie, Borowiu, Górznie i mieście Garwolin. Do najprężniej działających klubów sportowych należą natomiast: GKS „Wilga” Garwolin, LKS „Mazowsze” w Miętnej, ŁKS „Promnik” w Łaskarzewie, LKS „Sęp” Żelechów.

4.1.4. Problemy społeczne

Na obszarze LSR ze środowiskowej pomocy społecznej korzystało średnio 3,7% mieszkańców w każdej z gmin, co oznacza, że obserwujemy znaczący spadek tego wskaźnika względem roku 2016, kiedy beneficjenci stanowili 6,8% osób zamieszkujących każdą z gmin. Najwięcej gospodarstw domowych zamieszkujących analizowany obszar znajduje się w mieście Garwolin, natomiast najmniej w gminie Miastków Kościelny.

Tabela 8. Beneficjanci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności.

Nazwa gminy	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021
-------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------

ŁÓDZKIE	550	485	436	386	340	304
Borowie	511	507	475	424	323	322
Garwolin gmina wiejska	517	391	329	299	275	279
Górzno	734	606	551	544	451	417
Maciejowice	821	460	389	311	276	265
Miastków Kościelny	476	483	434	444	396	356
Parysów	1127	946	838	805	708	655
Pilawa	462	377	282	255	207	225
Sobolew	556	454	334	267	236	208
Trojanów	1132	1031	987	838	628	506
Żelechów	589	490	404	353	275	275
Wilga	472	394	425	409	393	343
Łaskarzew gmina wiejska	573	484	493	450	414	379
Łaskarzew gmina miejska	822	695	731	742	762	630
Garwolin gmina miejska	732	579	561	514	450	407
Średnia dla gmin LGD	680,3	564,1	516,6	475,4	413,9	376,2

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Na terenie LSR działa Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Garwolinie wyposażona w salę terapeutyczną do zajęć z integracji sensorycznej, gabinety logopedyczne, psychologiczne oraz pedagogiczne. Istotne w kwestii pomocy społecznej i wsparcia osób z niepełnosprawnościami są: Powiatowe Centrum Pomocy w Garwolinie, Dom Pomocy Społecznej w Życzynie, otwarty w 2020 roku Środowiskowy Dom Samopomocy w Miętym, organizowane przez Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Warsztaty Terapii Zajęciowej w Miętym oraz organizowane przez Katolickie Stowarzyszenie Niepełnosprawnych Diecezji Siedleckiej Warsztaty Terapii Zajęciowej w Żelechowie. W 2021 roku na terenie powiatu wydanych zostało 645 orzeczeń o niepełnosprawności. W 74 rodzinach zastępczych umieszczonych było 113 dzieci, wydano w ciągu roku niemal dwa miliony złotych świadczeń. Do głównych problemów ludności zamieszkującej badany teren zaliczyć należy bezrobocie, postępujące rozwarstwienie ekonomiczne i społeczne ludności, ubożenie społeczeństwa, niski stan świadomości ekologicznej, niska jakość świadczonych usług medycznych wynikająca z niedofinansowania służby zdrowia.

Potrzeby rozwojowe

Drugi z celów zapisanych w Strategii odnosi się do **Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD**. Ponad dwie piąte respondentów (42,9%) ankiety przeprowadzonej w 2023 roku wskazała, że integracja mieszkańców (więzi społeczne) to słaba strona obszaru LGD. Co trzeci z respondentów (33,7%) uznał, że słabą stroną poszczególnych gmin jest aktywność organizacji pozarządowych. Biorąc pod uwagę fakt, że liczba organizacji pozarządowych w danym regionie jest znacznie niższa niż średnia wojewódzka, nie można mieć wątpliwości co do konieczności podejmowania działań na rzecz rozwoju kapitału społecznego. Oprócz typowych inicjatyw mających na celu aktywizację i integrację społeczności, ważne jest również promowanie produktów lokalnych. Jednym ze sposobów wzmacniania potencjału innowacyjności jest opracowanie koncepcji inteligentnych wsi.

4.1.5. Charakterystyka gospodarki

Jednorodny opis poziomu przedsiębiorczości badanego obszaru nie jest możliwy ze względu na zróżnicowanie gmin należących do LGD. Dowodem takiego stanu jest różnica w liczbie podmiotów gospodarki narodowej: w gminie Parysów takich przedsiębiorstw w roku 2022 zarejestrowanych było 225, podczas gdy w mieście Garwolin było ich aż 10 razy więcej: 2259.

Tabela 9. Podmioty gospodarki narodowej ogółem.

Nazwa gminy	Rok 2016	Rok 2017	Rok 2018	Rok 2019	Rok 2020	Rok 2021	Rok 2022
ŁÓDZKIE	788008	809369	816423	854457	887329	927669	b.d.
Borowie	251	268	279	315	324	332	340
Garwolin gmina wiejska	857	866	897	964	1023	1067	1113
Górzno	391	399	419	436	455	478	508
Maciejowice	403	410	440	466	482	487	491
Miastków Kościelny	237	232	237	249	272	284	298
Parysów	187	185	203	219	223	221	225
Pilawa	658	645	664	709	739	782	824
Sobolew	491	500	524	555	564	604	606
Trojanów	311	317	336	366	370	371	379
Żelechów	570	557	583	634	649	679	695
Wilga	359	371	392	412	411	424	446
Łaskarzew gmina wiejska	300	317	322	325	327	340	359
Łaskarzew gmina miejska	418	430	435	442	438	445	455
Garwolin gmina miejska	2020	2016	2055	2107	2173	2232	2259
Suma dla gmin LGD	7453	7513	7786	8199	8450	8746	8998

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

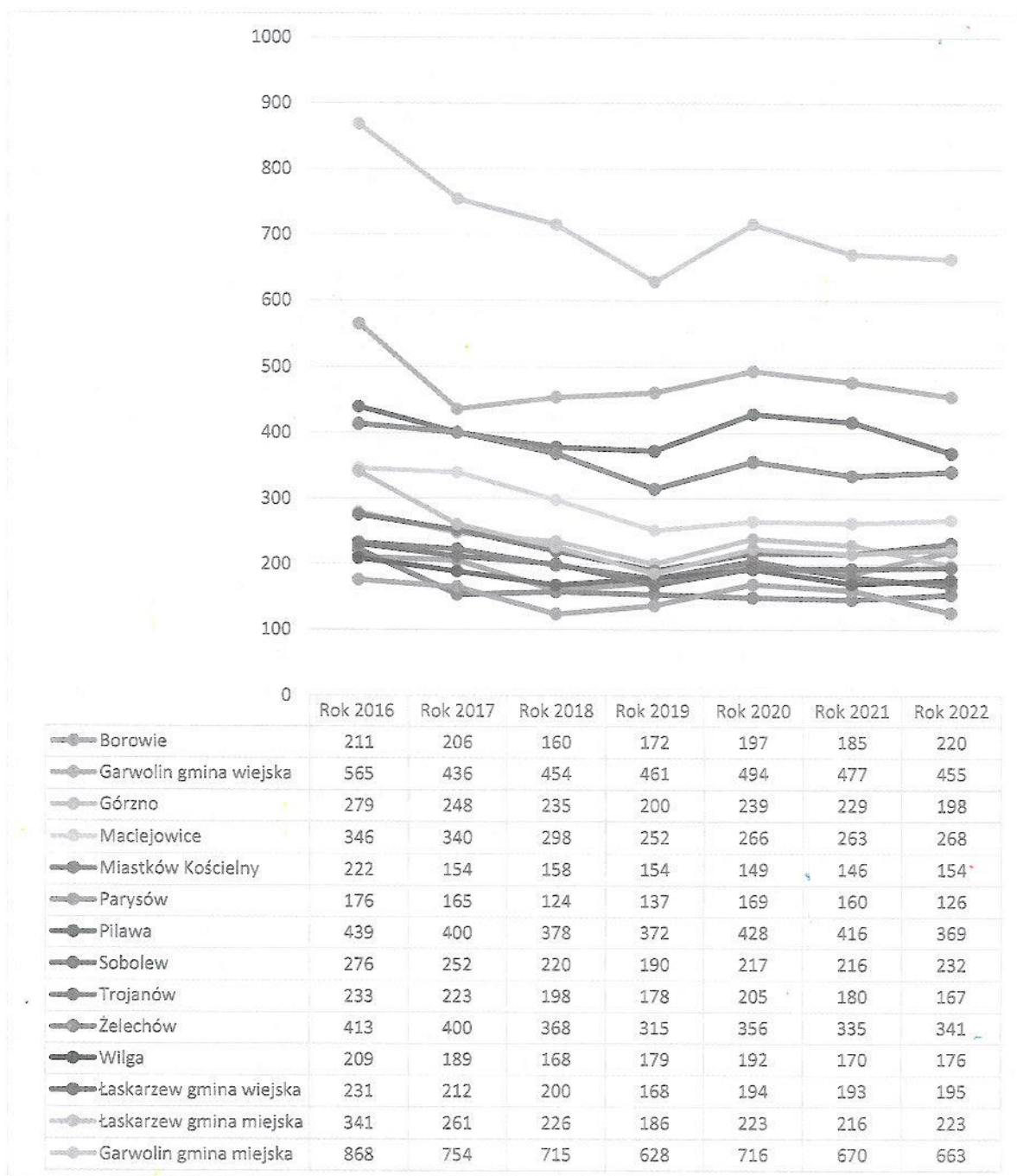
W sumie w całym powiecie garwolińskim w tym samym roku zarejestrowanych było w sumie 8998 podmiotów. Przeważającą formą działalności jest dla obszaru handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych oraz budownictwo: w tych obszarach działa odpowiednio 1 689 oraz 1 645 osób z 7 178 osób fizycznych prowadzących działalności gospodarczą. W przetwórstwie przemysłowym działa 836 podmiotów, działalność profesjonalną, naukową i techniczną prowadzi 557 osób, w sektorze transportu i gospodarki magazynowej działa 466 podmiotów. Z roku na rok wzrasta także liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. Ludności. W 2016 zarejestrowanych podmiotów było w sumie 8 788, z początkiem 2022 roku już 10 712. Zaobserwować można pozytywny trend wzrostowy liczby podmiotów gospodarczych funkcjonujących na obszarze LSR. O stanie gospodarki na obszarze LGD może powiedzieć dużo wskaźnik przedsiębiorczości. Wskaźnik przedstawia ilość podmiotów gospodarczych w systemie REGON na 1000 mieszkańców. Na wartość wskaźnika mają wpływ następujące elementy: wykształcona kadra pracowników, rynek zbytu oraz atrakcyjne otoczenie do prowadzenia działalności gospodarczej, czyli sprawna administracja, przyjaźnie nastawiona społeczność lokalna, sprawna infrastruktura techniczna i społeczna oraz zachęty podatkowe. W 2016 roku osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą było średnio 513 na 10 tysięcy mieszkańców w każdej gminie, w 2021 roku było ich już 630. Powiat garwoliński jest typowym powiatem rolniczym. Z ogólnej powierzchni 1 284 km² 63% - zajmują użytki rolne, z czego 49%-stanowią grunty orne, 13%, - łąki i pastwiska, 1%- sady. Lasy zajmują 28% ogólnej powierzchni. W strukturze zasiewów największą powierzchnię zajmują zboża i ziemniaki. W produkcji zwierzęcej utrzymuje się głównie hodowla bydła i trzody chlewnej. Na terenie obszaru LSR, szczególnie gmina Wilga bogate są tradycje sadownicze i upraw truskawek. Przechowalnie owoców i warzyw zdolne są przyjąć jednorazowo 8 tys. ton owoców. Natomiast gmina Maciejowice od lat słynie z upraw warzyw takich jak: cebula czy czosnek. Na terenie LSR działają także liczne przedsiębiorstwa, takie jak Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Woli Rębkowskiej, Sante w Sobolewie, Przedsiębiorstwo Poligraficzne "INTERDRUK" w Sulbinach, ZIGNAGO VETRO POLSKA SA w Trąbkach. Działają również firmy przewozowe o zasięgu międzynarodowym. Swoje filie mają na tym terenie także przedsiębiorstwa zagraniczne: fabryka kosmetyków "Avon Operations Polska" w Garwolinie, Akzo Nobel Decorative Paints Sp.z o.o.. Na obszarze LSR zlokalizowane są tereny inwestycyjne Garwolińskiej Strefy Aktywności Gospodarczej. Jest to wydodrębniony teren o powierzchni ok. 74 ha przeznaczony pod działalność gospodarczą. Obszar ten jest uzbrojony w infrastrukturę techniczną zapewnia zatem dogodne warunki do inwestycji na tym terenie. W Miejscowym Planie

Zagospodarowania Przestrzennego tereny te przeznaczone są na działalność produkcyjną, magazynową, logistyczną.

4.1.6. Rynek pracy

Rynek pracy badanego obszaru charakteryzuje się dosyć dużym zróżnicowaniem. Odnotowane w powiecie garwolińskim bezrobocie w 2021 roku było wyższe, niż w całym województwie mazowieckim. Stopa bezrobocia wykazuje co prawda pozytywną tendencję spadkową zakłóconą jednak przez wydarzenia z roku 2020, kiedy bezrobocie wzrosło na terenie całego kraju. W 2016 roku średni udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wynosił na terenie LSR 7,2%, w roku 2021 średnia ta wynosiła 6,2%. Najwyższe bezrobocie w grupie osób w wieku produkcyjnym w 2021 r. zanotowano w gminie miejskiej Łaskarzew, wyniosło ono 8%. Najmniejsze bezrobocie w 2021 r. było w gminie Trojanów – 4,3% stanowiąc jednocześnie wartość przewyższającą średnią wojewódzką. Liczba bezrobotnych na obszarze LSR spadła z 4 809 osób w 2016 r. do 3 787 osób w 2022 r. Rolniczy charakter powiatu odzwierciedla się także w strukturze bezrobotnych, co wynika z nadmiaru siły roboczej, zwłaszcza na wsi i w rolnictwie. Na ten stan rzeczy złożyło się wiele przyczyn, z których na plan pierwszy możemy wysunąć takie jak likwidacja PGR-ów i Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych, spadek zatrudnienia w obsłudze rolnictwa, wzmożona redukcja zatrudnienia i upadek przedsiębiorstw państwowych jak i ujawnienie się na rynku pracy ukrytego dotychczas bezrobocia w rolnictwie.

Tabela 10. Bezrobotni zarejestrowani ogółem.

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (dostęp: 30.03.2023)

Obszar LSR charakteryzuje się korzystną strukturą wieku ludności w postaci wysokiego udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców. Istotnym miernikiem charakteryzującym przebieg procesów demograficznych jest saldo migracji wewnętrznej i zewnętrznej. Na potencjał demograficzny obszaru wpływ ma ujemne saldo migracji. Powiat Garwoliński jest jednym z powiatów województwa mazowieckiego, który odnotowuje ujemne saldo migracji. W 2016 r. wskaźnik wyniósł średnio -11 osób w każdej z gmin, natomiast na początku 2021 r. już -16 osób. Najniższe saldo migracji w 2021 r. było w gminach: Pilawa (-80 osób). W nielicznych gminach członkowskich LGD obserwuje się poprawę sytuacji i dodatnie saldo migracji w gminach: Garwolin (+40 osób), Górzno (+15 osób), Parysów (+12 osób), Wilga (+4 osoby) oraz Łaskarzew (+3

[Handwritten signature]

[Handwritten mark]

osoby). Z uwagi na rolniczy charakter obszaru LSR problemem jest ukryte bezrobocie na terenach wiejskich. Kwalifikacje i kompetencje osób nieaktywnych zawodowo i bezrobotnych są często niedostosowane do potrzeb pracodawców. Słabą stroną obszaru jest ujemne saldo migracji. Grupą docelową działań LGD w obszarze rozwoju przedsiębiorczości będą szczególnie osoby młode, osoby nieaktywne zawodowo i bezrobotne oraz rolnicy, domownicy i małżonkowie rolników planujący dywersyfikację działalności w kierunku działalności nierolniczej. Zdecydowanie szansą na obniżenie bezrobocia jest możliwość turystyki i agroturystyki, w których zatrudnienie znaleźć mogłaby część bezrobotnych. Pozytywnie wpływa na obszar także dobrze rozwijające się szkolnictwo zawodowe. Zagrożenie natomiast stanowi migracja ludzi wykształconych do Warszawy. Statystyka rynku pracy obrazowana przez wskaźnik stopy bezrobocia nie uwzględnia również tzw. „bezrobocia ukrytego”, które głównie na obszarach wiejskich rozwinięte jest w największym stopniu fałszując niejako prawdziwą sytuację na lokalnym rynku pracy. Bezrobocie ukryte skumulowane jest w gospodarstwach rolnych, którego członkowie (de facto nie posiadający żadnej pracy) nie rejestrują się z różnych powodów w urzędach pracy. Na zasiłek dla bezrobotnych nie mają co liczyć, ubezpieczenie zdrowotne i emerytalne zapewniają im składki płacone do KRUS, a praca wykonana od czasu do czasu „na czarno” (nierzadko za granicą) pozwala zarobić na utrzymanie. Gdyby te osoby (reprezentowane także w powiecie garwolińskim) formalnie zarejestrowały się w PUP jako osoby bezrobotne, wówczas stopa bezrobocia w powiecie mogłaby jeszcze wzrosnąć.

4.1.7. Zagospodarowanie przestrzenne

Gminy należące do LGD znajdują się w województwie mazowieckim w powiecie garwolińskim. W skład grupy wchodzi 14 gmin: dwie gminy miejskie (Garwolin i Łaskarzew), dwie miejsko-wiejskie (Pilawa i Żelechów) i 10 gmin wiejskich (Borowie, Garwolin, Górzno, Łaskarzew, Maciejowice, Miastków Kościelny, Parysów, Sobolew, Trojanów i Wilga). Gminą o największej powierzchni jest gmina Maciejowice (17 267 ha), a o najmniejszej – miasto Łaskarzew (1535 ha). Obszar LSR położony jest we wschodniej części Niziny Południowo – Mazowieckiej na granicy Kotliny Warszawskiej i Wysoczyzny Siedleckiej, w centrum historycznego Mazowsza, w odległości około 60 km od Warszawy i 90 km od Lublina. Bliskość tych dwóch aglomeracji stanowi wielki atut obszaru zarówno w kwestii runku zbytu i chłonnego rynku pracy dla mieszkańców powiatu jak i potencjalnego zaplecza rekreacyjno-wypoczynkowego dla mieszkańców dużych miast. Niestety gminy należące do LGD nie mogą liczyć na przyznanie jakichkolwiek środków w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, ponieważ żadna z gmin nie została włączona do Warszawskiego Obszaru Funkcjonalnego. Na terenie LSR znajduje się także szereg istotnych dla funkcjonowania obszaru instytucji: Powiatowy Urząd Pracy, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Powiatowy Zarząd Dróg, Powiatowa Stacja Sanitarno – Epidemiologiczna, Powiatowy Inspektorat Weterynaryjny, Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego, Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej, Komenda Powiatowa Policji, Urząd Skarbowy, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Prokuratura Rejonowa, Sąd Rejonowy. Największą szansą na rozwój jest jednak integracja funkcjonalno-przestrzenna obszaru metropolitalnego Warszawy osiągnięta za pomocą budowy zintegrowanego systemu transportowego: rewitalizacji dróg publicznych jak i poprawa jakości usług przewozowych świadczonych przez PKP i przewoźników autobusowych. Atutem obszaru jest zdecydowanie bliskość aglomeracji warszawskiej, istnienie uzbrojonych terenów pod inwestycje oraz stosunkowo dobrze rozwinięta sieć drogowa i kolejowa obszaru. Obszarem wymagającym poprawy są niedostatki w infrastrukturze technicznej, szczególnie na terenach wiejskich, zły stan techniczny części dróg oraz nierównomierny rozkład zakładów przemysłowych i przetwórczych na terenie powiatu.

4.1.8. Stan infrastruktury

Obszar LSR charakteryzuje się niskim wyposażeniem w infrastrukturę techniczną. Jedynie 89% mieszkań wyposażonych jest w instalacje wodociągowe, podczas gdy w województwie oraz całym kraju wskaźnik ten wynosi 96%. Centralne ogrzewanie zainstalowane jest w 80% domów, w województwie mazowieckim takich mieszkań jest 92%. Gaz sieciowy to również udogodnienie, które instaluje się rzadziej, niż w reszcie kraju: w powiecie garwolińskim w 40% mieszkań, w Polsce – 57%. Istotnym problemem obszaru LSR w zakresie gospodarki ściekowej

jest oczyszczanie ścieków na terenach wiejskich. Dotyczy to w pierwszym rzędzie miejscowości i stref o charakterze turystycznym, w których szybkie rozwiązanie tego problemu jest warunkiem ich rozwoju. Najwięcej dróg powiatowych w powiecie garwolińskim przypada na odcinki przebiegające poza miastami i wynosi 516,236 km, długość odcinków miejskich wynosi 32,722 km. Ogólny stan dróg oceniany jest jako dobry na 63% nawierzchni, dostateczny dla 15% i zły dla 22%. W 2021 roku na badanym obszarze znajdowało się 8 km ścieżek rowerowych. Przez powiat garwoliński, a zatem przez obszar LGD przebiega tzw. Szosa Lubelska, droga krajowa nr 17 łącząca aglomerację warszawską z aglomeracją lubelską, w planach docierająca aż do Hrebenne na granicy z Ukrainą. Jeśli chodzi o drogi wojewódzkie, duże znaczenie ma dla obszaru droga nr 801 tzw. „nadwiślanka”. W powiecie garwolińskim wciąż brakuje jednak przeprawy mostowej przez Wisłę, co hamuje niektóre obszary rozwoju gospodarczego regionu. Trwające od 2018 roku rozmowy przyniosły jednak rezultaty, a projekt przeprawy ma być gotowy do końca 2024 roku, przygotowana została także dokumentacja. Przeprawa połączy Antoniówkę Świerżowską w gminie Maciejowice ze Świerżami Górnymi w gminie Kozienice. W roku 2022 na przebudowę infrastruktury drogowo-mostowej z programu rządowego przeznaczono jednak rekordową dla tego powiatu sumę: 17 mln złotych. Dofinansowany został także transport publiczny, na przewóz autobusowy o charakterze użyteczności publicznej przeznaczono ponad 8 mln zł. W 2021 roku zakupionych zostało 7 autobusów, a także została wykonana modernizacja dworca autobusowego. Pieniądze pozwolą sfinansować funkcjonowanie 75 linii komunikacyjnych na terenie powiatu garwolińskiego.

Potrzeby rozwojowe

Ostatnią ze zdiagnozowanych potrzeb rozwojowych jest **Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru.**

Rozwój przedsiębiorczości prowadzi do zwiększenia różnorodności oferowanych usług. W rezultacie rośnie liczba podmiotów gospodarczych, a także wskaźnik rejestracji przedsiębiorstw w rejestrze Regon na 10 tysięcy mieszkańców. Jednakże, warto zauważyć, że ta liczba wciąż jest znacznie niższa niż średnia dla całego województwa mazowieckiego. Z drugiej strony, w badaniach ankietowych mieszkańcy wskazywali na trudności w dostępie nawet do najbardziej podstawowych usług, które mieszkańcy miasta mają codziennie na wyciągnięcie ręki. Zarówno w badaniach ankietowych jak i w trakcie konsultacji społecznych wskazywano, że na obszarach wiejskich nie ma problemów z zaopatrzeniem w towary, a handel działa na wysokim poziomie. Również zakłady produkcyjne nie dostarczają dóbr bezpośrednio dla lokalnych mieszkańców. Największe zapotrzebowanie dotyczy właśnie usług świadczonych bezpośrednio na obszarze poszczególnych gmin i miejscowości. Drugą ze zdiagnozowanych potrzeb jest trudność w pozyskaniu odpowiednich kwalifikacji i podnoszenie kwalifikacji w przypadku osób w niekorzystnej sytuacji (szczególnie ludzi młodych do 25 roku życia).

4.2. Kluczowe grupy docelowe

Analizując dalej statystyki GUS zauważalne jest zjawisko starzenia się społeczeństwa. Rośnie liczba mieszkańców w wieku senioralnym co jest równoznaczne ze starzeniem się populacji obszaru LGD-Forum Powiatu Garwolińskiego. Dlatego też należy wdrożyć działania aktywizujące mieszkańców, którzy ukończyli 60 rok życia. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu seniorów na wsi jest istotne, aby zapewnić im godne i aktywne życie w społeczności lokalnej. Brak aktywności może powodować samotność, izolację społeczną, postępującą niesprawność wśród starszych osób. Propagowanie aktywności obywatelskiej i włączenia społecznego seniorów jest widoczne np. w liczbie członków Stowarzyszenia oraz zasiadających w organach LGD. Na terenie każdej gminy działają koła gospodyń wiejskich ze swoim programem integracyjnym dedykowanym kobietom oraz ochotnicze straże pożarne zrzeszające panów. Na rzecz tych jednostek przewidziane są dofinansowania na prowadzone przez nie działania o charakterze scalającym lokalną społeczność jak spotkania okolicznościowe, warsztaty czy zajęcia sportowe. Wśród ofert aktywności społecznej skierowanych do osób starszych największą popularnością cieszą się: kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku, wolontariat. W badaniach ankietowych wsparcie dla seniorów cieszyło się dużym zainteresowaniem – 43,5% respondentów wskazało tę grupę jako wymagającą wsparcia (to druga

wybrana grupa – pierwszą były osoby z niepełnosprawnością). Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom mieszkańcom obszaru LGD zaplanowało przedsięwzięcie 2.2. *Integracja seniorów*. Ponadto w kryteriach wyboru operacji premiowane będą te projekty, które są skierowane do seniorów. **Jednocześnie kategorię seniorów, którzy ukończyli 60 rok życia definiuje się w LSR jako grupę w niekorzystnej sytuacji.**

Druga grupa, której potrzeby są identyfikowane przez mieszkańców, to młodzież. Jak wynika z danych statystycznych zamieszczonych w Rozdziale 2 negatywne procesy demograficzne stawiają przed społecznością lokalną jedno z największych wyzwań: jak powstrzymać młode pokolenie do 25 roku życia przed emigracją jednocześnie włączając w partycypację obywatelską. Proces ten może być zahamowany, gdy stworzone będą atrakcyjne warunki do realizacji aspiracji życiowych i zawodowych tej grupy mieszkańców. Będą się one wiązać ze wzrostem poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego oraz możliwości osiągnięcia relatywnie wysokiego standardu życia, mierzonego również jakością usług świadczonych. Aby zrealizować ten cel, konieczne jest podjęcie szybkich, spójnych i kompleksowych działań przeciwdziałających depopulacji obszaru LGD-Forum Powiatu Garwolińskiego. Temu służą zapisy w Lokalnej Strategii Rozwoju. Partycypacja społeczna i przeciwdziałanie wykluczeniu osób poniżej 25 roku życia należy do spraw priorytetowych LGD. Badania ankietowe wykazały, że 40,1% respondentów wskazuje na młodych do 25 roku życia jako na priorytetową grupę wsparcia w LSR. W celu likwidacji barier społeczno-obywatelskich osobom młodym w uczestniczeniu w życiu społecznym LGD-Forum Powiatu Garwolińskiego przewidziało w LSR konkretne zadania: Przedsięwzięcie P.2.1. *Integracja młodych mieszkańców* skierowane jest bezpośrednio na pomoc młodym mieszkańcom powiatu garwolińskiego. Dodatkowo mogą oni być bezpośrednimi beneficjentami funduszy dla przedsiębiorców ale również ostatecznymi beneficjentami działań skierowanych na turystykę. **Jednocześnie kategorię młodzieży poniżej 25 roku życia definiuje się w LSR jako grupę w niekorzystnej sytuacji.**

Lokalna Grupa Działania ma za zadanie skupić swoje działania na określonej grupie odbiorców, a jedną z tych grup są członkowie organizacji pozarządowych. Ze względu na ważną rolę, jaką te organizacje odgrywają w kształtowaniu polityki społecznej, celem LGD powinno być wspieranie i motywowanie mniejszych organizacji pozarządowych. Wyniki przeprowadzonych badań dotyczących Lokalnej Strategii Rozwoju wskazują, że jedynie 16,1% ankietowanych pozytywnie ocenia *zaangażowanie w rozwiązywanie problemów społecznych organizacji pozarządowych działających na terenie powiatu*. Przedsięwzięcia, które zostały ukierunkowane na rozwiązanie konkretnych problemów społecznych w znacznej mierze będą realizowane przez organizacje pozarządowe. Doświadczenie zebrane w trakcie realizacji Strategii w latach 2016-2023 wskazuje, że brak grantów i funduszy skierowanych bezpośrednio do organizacji pozarządowych znacząco ogranicza ich rozwój i zaangażowanie. Dlatego w ramach realizacji celu drugiego zaplanowano 3 przedsięwzięcia w formie projektów grantowych (2.1. *Integracja młodych mieszkańców*; 2.2. *Integracja seniorów*; 2.6. *Smart willages*) oraz konkurs skierowany do NGO: 2.5. *Proekologiczne doposażenie instytucji kultury*.

Przedsiębiorcy są również grupą, na którą skupiają się działania podejmowane w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju. Rosnące wskaźniki przedsiębiorczości wskazują na potrzebę wspierania pozytywnych tendencji w tej dziedzinie. W roku 2021 liczba podmiotów gospodarki narodowej działających na obszarze wszystkich objętych LSR gmin wyniosła 8 746, co stanowi wzrost o ponad 1 350 podmiotów w porównaniu z rokiem 2015. Mieszkańcy sami również dostrzegają potencjał przedsiębiorczości, ponieważ ponad połowa z nich pozytywnie ocenia działalność przedsiębiorców. 12% badanych zauważyło potrzebę promocji przedsiębiorczości oraz działań ułatwiających założenie i prowadzenie działalności gospodarczej. Celem przedsięwzięć skierowanych do przedsiębiorców jest przede wszystkim poprawa dostępności usług dla mieszkańców, ale realizując operację będzie można również wesprzeć same koncepcje biznesowe i ich realizatorów (1.1. *Wspieranie rozwoju turystyki oraz P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji*).

Szczególnego wsparcia wymagają także kobiety powracające na rynek pracy po urodzeniu dziecka. Tworzenie sieci wsparcia dla kobiet na wsi jest istotne dla wzmacniania ich roli i wpływu społecznego. Inicjatywy takie jak grupy samopomocowe, koła gospodyń wiejskich, kluby, organizacje społeczne czy platformy online mogą służyć jako przestrzeń do wymiany doświadczeń, uczenia się od siebie nawzajem, wzajemnego wsparcia oraz tworzenia wspólnych projektów i inicjatyw. W celu likwidacji barier w życiu społecznym i zawodowym stojącymi przed kobietami oraz zmniejszenia zjawiska depopulacji wsi LGD przewidziało w LSR konkretne zadania: *Przedsięwzięcie P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD, P. 2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej, P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury, P.3.1. Poprawa dostępności dla usług oraz P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji.* Ponadto w kryteriach wyboru operacji premiowane będą te projekty, które są skierowane do kobiet. **Jednocześnie kategorię kobiet powracających na rynek pracy po urodzeniu dziecka definiuje się w LSR jako grupę w niekorzystnej sytuacji.**

Ważne jest tworzenie partnerstw i współpracy, aby razem pracować nad stworzeniem inkluzywnego i dostępnego środowiska dla osób niepełnosprawnych. Badania ankietowe wykazały, że niepełnosprawni najeżdżą do najczęściej wskazywanej grupy w niekorzystnej sytuacji 65,7%. LGD-Forum Powiatu Garwolińskiego będzie wspierać tworzenie wspólnot i grup wsparcia dla osób niepełnosprawnych i ich opiekunów aby umożliwić tej grupie społecznej dzielenie się doświadczeniami, wzajemnym wsparciem i integrację społeczną. W celu zapewnienia równych praw i szans LGD będzie promować aktywne uczestnictwo w procesie podejmowania decyzji, zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. W celu likwidacji barier osobom niepełnosprawnym w uczestniczeniu w życiu społecznym LGD – Forum Powiatu Garwolińskiego przewidziało w LSR konkretne zadania: *P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD, P.2.2. Integracja seniorów, P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej, P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury, P.2.6. Przygotowanie koncepcji Smart Villages, P.3.1. Poprawa dostępności dla usług, P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji.* Ponadto w kryteriach wyboru operacji premiowane będą te projekty, które są skierowane do osób z niepełnosprawnością. **Jednocześnie kategorię osób z niepełnosprawnością definiuje się w LSR jako grupę w niekorzystnej sytuacji.**

4.3. Możliwości wsparcia inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych

Dzięki doświadczeniu swoich pracowników i zdolnościom administracyjnym Lokalna Grupa Działania może mieć znaczący wpływ na rozwój regionu objętego Lokalną Strategią Rozwoju. Posiadanie własnego biura oraz wykwalifikowanych kadr nie jest powszechne wśród organizacji pozarządowych. Daje to LGD możliwość systematycznego analizowania potrzeb społeczności i porównywania ich z dostępnymi możliwościami wsparcia finansowego i organizacyjnego. Stowarzyszenie ma dużą wiedzę w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych i wielokrotnie wspomagała organizacje pozarządowe z obszaru objętego LSR wsparciem konsultacyjnym. Zaangażowanie w projekty współpracy nie pozwalało na jednoczesne pozyskiwanie i realizowanie dodatkowych projektów, ale jeden z nich „Umiem pływać” pozwolił na podniesienie podstawowych kompetencji ponad 8 tys. dzieci z obszaru objętego LSR. Doświadczenie prowadzenia tak zaawansowanego i ogromnego projektu pokazuje jak w przyszłości postępować będzie LGD.

Dzięki uruchomieniu specjalnej ścieżki dla LGD Partnerstwo ubiegać się będzie o środki z Funduszy Europejskich dla Mazowsza (FEM). Zgodnie z deklaracją złożoną do Samorządu Województwa LGD będzie aplikować o takie zakresy działań jak:

Rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej, obejmujący: wsparcie instytucji kultury na rzecz włączenia ich w tworzenie produktów turystycznych i oferty wypoczynkowo-turystycznej, a także wzmocnienia ich funkcji regionotwórczej (za kluczowe uznaje się wypracowanie nowych formatów działań i sposobów budowania relacji z odbiorcami oraz ekologizacja instytucji). LGD zaplanowało ubieganie się o 1 mln EURO na ten cel. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych), obejmujący

w szczególności: działania na rzecz obszarów o wysokich walorach historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych, stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na ofertę regionalną i subregionalną – tzn. turystyczną i kulturalną bazującą na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów. LGD zaplanowało ubieganie się o 0,5 mln EURO na ten cel.

Na obecnym etapie przygotowania Strategii nie są jeszcze znane szczegóły procesu wnioskowania i realizacji projektów w ramach FEM, ale LGD zamierza zrealizować swoje deklaracje co do zakresu podejmowanych działań.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

5.1. Zgodność i komplementarność LSR z innymi dokumentami planistycznymi

Przygotowana przez Lokalną Grupę Działania Forum Powiatu Garwolińskiego Lokalna Strategia Rozwoju jest spójna i zintegrowana zarówno pod względem programowym, jak i sektorowym. Integracja programowa odnosi się do harmonizacji strategii z istotnymi dokumentami strategicznymi obowiązującymi na terenie województwa mazowieckiego, powiatu garwolińskiego i gmin należących do LGD. Z kolei integracja sektorowa opiera się na planowanej współpracy między sektorem publicznym, społecznym i gospodarczym. Strategia uwzględnia również zasoby obszaru LGD, co oznacza, że korzysta z dostępnych zasobów gmin partnerskich. Przy tworzeniu Lokalnej Strategii Rozwoju uwzględniono istniejące dokumenty planistyczne dotyczące obszaru LGD - Forum Powiatu Garwolińskiego, które obejmują:

1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030,
2. Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027,
3. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027,
4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego,
5. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+,
6. Strategie rozwoju oraz raporty o stanie gmin poszczególnych jednostek i powiatu garwolińskiego:
  - a) Strategia Rozwoju Gminy Garwolin na lata 2015-2025,
  - b) Strategia Rozwoju Gminy Łaskarzew na lata 2016-2026,
  - c) Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Piława do 2020 roku,
  - d) Strategia Rozwoju Gminy Żelechów na lata 2021-2027,
  - e) Strategia Rozwoju Gminy Borowie na lata 2010-2020,
  - f) Strategia Rozwoju Miasta Garwolina na lata 2016-2023,
  - g) Strategia Rozwoju Gminy Górzno na lata 2023-2030,
  - h) Strategia Rozwoju Miasta Łaskarzew na lata 2023-2028,
  - i) Strategia Rozwoju Gminy Maciejowice na lata 2021-2030,
  - j) Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Miastków Kościelny na lata 2020-2029,
  - k) Strategia Rozwoju Gminy Parysów na lata 2015-2022,
  - l) Strategia Rozwoju Gminy Sobolew na lata 2016-2022,
  - m) Strategia Rozwoju Gminy Trojanów na lata 2016-2022,
  - n) Strategia Rozwoju Gminy Wilga na lata 2015-2023.

Planowane działania w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju skupione są na osiągnięciu trzech celów ogólnych tj:

C.1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD;

C.2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD;

C.3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru.

Wymienione dokumenty były fundamentem do wyboru powyższych celów i sformułowania obszaru pracy LGD. Wnioski z raportów i analiza perspektyw wskazały kierunek i sposób działań, które w spójny, uzupełniający się i harmonijny sposób umożliwią osiągnięcie celów strategii.

1. Głównym obszarem tematycznym działania Lokalnej Grupy Działania, a także jednym z głównych celów zawartych w Lokalnej Strategii Rozwoju jest budowanie potencjału turystycznego w gminach należących do grupy.

1.1. Do pierwszego przedsięwzięcia w ramach tego celu zaliczyć należy ogólnie rozumiane wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD. Inicjowane takich działań przewidziane jest w niemal każdym dokumencie planistycznym dotyczącym województwa mazowieckiego w związku z możliwością zapewnienia zaplecza wypoczynkowego dla mieszkańców stolicy. O takich działaniach mowa jest między innymi w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+, jak i w ramach funduszy europejskich, które wspierać będą turystyczne projekty o charakterze zintegrowanym, zakładające oddziaływanie na lokalną gospodarkę, środowisko i życie społeczne.

1.2. Nie ma wątpliwości, że do jednego z ważniejszych aspektów wspierania potencjału turystycznego należy zaliczyć rozwój infrastruktury turystycznej. Takie działanie należy do jednego z przedsięwzięć zawartych w LSR, ale również widnieje w priorytetach Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027. W ramach działania „Kultura i turystyka” dodatkowe fundusze otrzymają instytucje chroniące, rozwijające i promujące walory turystyczne. Dofinansowanie otrzymają także projekty w ramach których stworzona zostanie infrastruktura turystyczna (turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne).

1.3. W ramach Lokalnej Strategii Rozwoju przewidziano także działania wspierające rozwój dziedzictwa lokalnego. To przedsięwzięcie wspólne jest z projektami promowanymi w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. To właśnie w tym dokumencie wskazano na działania skupiające się na ochronie, rozwoju i promowaniu dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinach kultury na obszarach innych niż miejskie. Podobne postulaty przedstawione zostały także w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego. W ramach rekomendacji doradzano identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych, a także rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii, które bezpośrednio wpłynęłyby na rozwój i promocję lokalnych zasobów turystycznych.

1.4,5,6,7 Spójne w swoich założeniach są także propozycje przedsięwzięć oparte na poszukiwaniu produktów lokalnych i ich promocji zawarte w LSR jak i Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. W tym drugim dokumencie mowa jest o ochronie, pielęgnowaniu i promowaniu spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), a także o kreowaniu ośrodków i kształtowaniu regionalnej tożsamości kulturowej. Komplementarnymi działaniami są zapisane w Lokalnej Strategii Rozwoju dla LGD Forum Powiatu Garwolińskiego przygotowania dwóch projektów partnerskich "Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja" oraz "Promowanie produktów lokalnych". Przedsięwzięcia oparte na partnerstwach podmiotów to sposób działania promowany w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, jak i Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+.

Powyższe cele oraz przedsięwzięcia są spójne i komplementarne nie tylko z dokumentami szczebla krajowego i wojewódzkiego, ale także odpowiadają na problemy dotyczące samych gmin. Gmina Łaskarzew w Strategii Rozwoju Gminy Łaskarzew na lata 2015-2025 ten obszar tematyczny ujęła w celu operacyjnym nr 3: Rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej. W Strategii Rozwoju Gminy Garwolin na lata 2015-2025 cel operacyjny 1.2 również opisuje wizję związaną z budowaniem oferty turystycznej zróżnicowanej ze względu na potrzeby grup odbiorców oraz integrującej walory gminy i regionu. Jeśli chodzi o poszukiwanie i promocję potencjału produktów lokalnych, to również Gmina Łaskarzew w celu nr 9 przewiduje działania związane z wykreowaniem i promocją właśnie takich projektów.

2. Drugim głównym obszarem działań Lokalnej Grupy Działania Forum Powiatu Garwolińskiego będzie wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD.

2.1 Przedsięwzięcia na rzecz integracji młodych mieszkańców to obszar tematyczny poruszony przez niemal wszystkie strategie rozwoju na terenie województwa mazowieckiego. Aktywizację ludzi młodych poprzez szkolenia, warsztaty oraz wyjazdy transgraniczne stanowi priorytet Programu Funduszy Europejskich dla Mazowsza. Podobny kierunek zaprezentowano w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ proponując nawiązywanie kontaktów z zagranicznymi samorządami oraz poszukiwanie nowych obszarów współdziałania, m.in. w zakresie wymiany młodzieży i wsparcia edukacji, innowacyjności i rozwoju nowych technologii

2.2.,2.3. W przedsięwzięciach dotyczących tego celu znalazło się również miejsce na działania związane ze wsparciem seniorów. Działania te dotyczyłyby dwóch aspektów: integracji seniorów oraz stwarzania dla nich sprzyjającego środowiska, co kryje się w stwierdzeniu srebrna gospodarka. Przestrzeń dla inicjatyw dążących do wsparcia seniorów znalazła się także w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ „tworzenie warunków do rozwoju srebrnej gospodarki oraz ekonomii społecznej zakorzenionej lokalnie, a w szczególności przedsiębiorczości społecznej”. Działania wspierające rozwój tego nowego kierunku przewidywane są także w Programie Funduszy Europejskich. Projekty te mają uwzględnić poprawę bezpieczeństwa przestrzeni publicznych, w tym dostosowanie przestrzeni publicznych, architektury, transportu i produktów do wymagań wszystkich obywateli – seniorów w ramach wykorzystywania projektowania uniwersalnego.

2.4 Przedsięwzięciem kluczowym w przeciwdziałaniu barierom rozwoju społecznego jest rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej. Działania pokrywają się z rekomendacjami zawartymi w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. W tym dokumencie zostały opisane działania związane z budową i rozwojem infrastruktury społecznej, w tym o zasięgu regionalnym, kształtowanie warunków sprzyjających aktywności fizycznej mieszkańców oraz wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych.

2.5 Realizowanie inicjatyw proekologicznych to kierunek, który z roku na rok staje się coraz bardziej popularny w planowaniu działań i perspektyw długoterminowych. W Lokalnej Strategii Rozwoju do jednego z przedsięwzięć należy proekologiczne wyposażenie instytucji kultury. W ramach projektów finansowanych z funduszy europejskich wsparciem objęte będą między innymi roboty budowlane, modernizacja infrastruktury trwałej mające na celu ekologizację instytucji kultury (tzn. poprawę wpływu na środowisko funkcjonowania i zarządzania całej instytucji, w tym w zakresie aspektów technologicznych), co jest spójne ze strategią LGD.

2.6. Przewidziane w ramach przedsięwzięcia Smart Villages to koncepcja pojawiająca się również w KSRR. Ten sposób wspierania rozwoju społecznego opiera się na innowacyjnych rozwiązaniach w zarządzaniu i funkcjonowaniu obszarów w oparciu o nowe technologie, wykorzystywanie otwartych danych, ale także partycypację społeczną i aktywny „czynnik ludzki” to kierunek rekomendowany w tym dokumencie.

Aktywizacja i integracja grupa defaworyzowanych to obszary strategiczne wielu gmin wchodzących w skład LGD. W Strategii Rozwoju Gminy Maciejowice na lata 2021-2030 znajdziemy zapisy o proponowanych działaniach dla młodzieży oraz seniorów. Proponowane przez LGD działania pokrywają się z celem operacyjnym 4.2. zawartym w Strategii Rozwoju Gminy Żelechów na lata 2021-2027, w ramach których planowane jest zwiększenie oferty spędzania czasu dla osób starszych (Klub Seniora, Uniwersytet III wieku) oraz rozwinięcie działalności Środowiskowego Domu Samopomocy i Klubu Seniora. W takim kierunku zmierzają także działania planowane w Strategii Rozwoju Gminy Miastków Kościelny na lata 2020-2029. Są to między innymi projekty związane z włączaniem osób w podeszłym wieku w przedsięwzięcia dla społeczności lokalnej, podniesieniem poziomu akceptacji społecznej seniorów i wsparcie inicjatyw osób starszych. Jeśli chodzi o cele proekologiczne, są one spójne z działaniami gminy Łaskarzew, która swojej strategii w celu nr 1 wskazuje planowane inwestycje komunalne i proekologiczne, w ramach których wprowadzane byłoby wykorzystywanie alternatywnych źródeł energii w instytucjach publicznych, także w instytucjach kultury.

3. Ostatnim celem głównym Lokalnej Strategii Rozwoju jest poprawa sytuacji gospodarczej obszaru.

3.1 Jednym z działań prowadzących do poprawy sytuacji gospodarczej obszaru jest poprawa dostępności usług, do której dążyć będzie w swoich działaniach LGD. Plany te są spójne z działaniami zawartymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, w której jednym z celów jest rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów, w ramach której planowane jest kontynuowanie działań na rzecz infrastruktury, w szczególności zmierzających do budowy sieci połączeń transportowych oraz modernizacji infrastruktury ochrony środowiska, energetyki, a także infrastruktury telekomunikacyjnej zapewniającej dostęp do usług cyfrowych.

3.2. W ramach tego celu w strategii LGD opisane zostały także przedsięwzięcia związane z podnoszeniem kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji. Ten obszar pokrywa się z planami projektów zawartymi w Szczegółowym Opisie Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027. W ramach fundusze realizowane będą projekty przewidujące diagnozowanie indywidualnej sytuacji uczestników projektu, podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych lub kompetencji osób bezrobotnych oraz ich dopasowanie do potrzeb rynku pracy, pomoc w zdobyciu doświadczenia zawodowego, a także wspieranie samozatrudnienia.

Podnoszenie kwalifikacji mieszkańców gmin to cel wielu jednostek administracyjnych. W gminie Żelechów w ramach realizacji celu operacyjnego 12.1 przewidziana jest edukacja z zakresu przedsiębiorczości i szkolenia potencjalnych przedsiębiorców. W ramach Strategii Rozwoju Gminy Maciejowice na lata 2021-2030 realizowane będą działania pobudzające inicjatywy mieszkańców, w tym szkolenia motywacyjne, wsparcie młodego pokolenia oraz małych lokalnych przedsiębiorstw, a także utworzenie spółdzielni socjalnej lub innego podmiotu ekonomii społecznej.

5.2. Integrowanie partnerów i wartość dodana podejścia LEADER

Skoncentrowanie strategii na trzech celach, które wynikają z diagnozy i analizy lokalnej sytuacji, wymaga większej współpracy między sektorami, partnerami, zasobami i branżami w celu realizacji działań. Ta współpraca będzie miała miejsce na trzech poziomach. Pierwszy poziom, najbardziej uporządkowany, to projekty partnerskie. Projekty te polegają na współpracy między organizacjami w ramach LGD i wymagają wieloaspektowej współpracy między pracownikami LGD, a organizacjami pozarządowymi, które mają zasadniczą rolę do odegrania. Dwa projekty partnerskie zaplanowane razem z LGD Ziemi Mińskiej oraz LGD „Natura i Kultura” zakładają współpracę trójsektorową, gdzie usługi i produkty lokalne będą oferowane przez przedsiębiorców i małych producentów. Promowanie lokalnego produktu jest trudne bez aktywnego udziału samorządu, dlatego zaplanowano znaczący wkład jednostek samorządowych w budowanie marki. Trzeci projekt partnerski zakłada integrację partnerów z trzech sektorów oraz aktywizację branży związanej z opieką nad osobami starszymi (srebrna gospodarka).

Drugi poziom integracji będzie moderowany poprzez kryteria wyboru działań. Promowanie działań w partnerstwie spowoduje większe skoncentrowanie się na współpracy między wnioskodawcami reprezentującymi różne grupy interesariuszy.

Trzecią platformą będą działania integrujące prowadzone przez LGD, w tym w ramach Planu komunikacji. Dotychczasowe szkolenia i warsztaty uwzględniały udział różnych grup społecznych, sektorów i branż. Troska o ten element budowania kapitału społecznego przekłada się na bardzo dobre relacje i współpracę między różnymi interesariuszami, którzy działają w ramach lub wokół LGD.

Korzystanie z opisanych wcześniej trzech poziomów motywacji przyniesie korzyści w postaci większej integracji, współpracy i lepszej atmosfery kooperacji. Jednak realizacja Strategii przyniesie również wsparcie dla grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. W tym przypadku zaplanowano działania na trzech płaszczyznach. Pierwsza to inicjatywy, których celem jest poprawa funkcjonowania zdiagnozowanych grup (projekty skierowane do seniorów, młodzieży, kobiet powracających na rynek pracy po urodzeniu dziecka oraz niepełnosprawnych). Druga płaszczyzna wsparcia grup opiera się na kryteriach premiujących zastosowanie takich działań w projektach konkursowych i grantowych. Trzecia płaszczyzna obejmuje inicjatywy podejmowane przez LGD w celu aktywizacji mieszkańców, uwzględniające również grupy w niekorzystnej sytuacji. Te działania różnią się od systemowego wsparcia, które jest realizowane przez samorządy i inne instytucje dla osób należących do tych grup. Dzięki skali tych działań, wykraczającej poza granice poszczególnych samorządów, oraz przekazaniu inicjatywy organizacjom pozarządowym, możliwe będzie zastosowanie nietypowych rozwiązań, których trudno znaleźć w standardowych projektach sektora publicznego.

Uzasadnienie doboru zakresów wsparcia w LSR oraz uzasadnienie wyboru dostępnych źródeł finansowania wykazane zostało w Rozdziale 4.

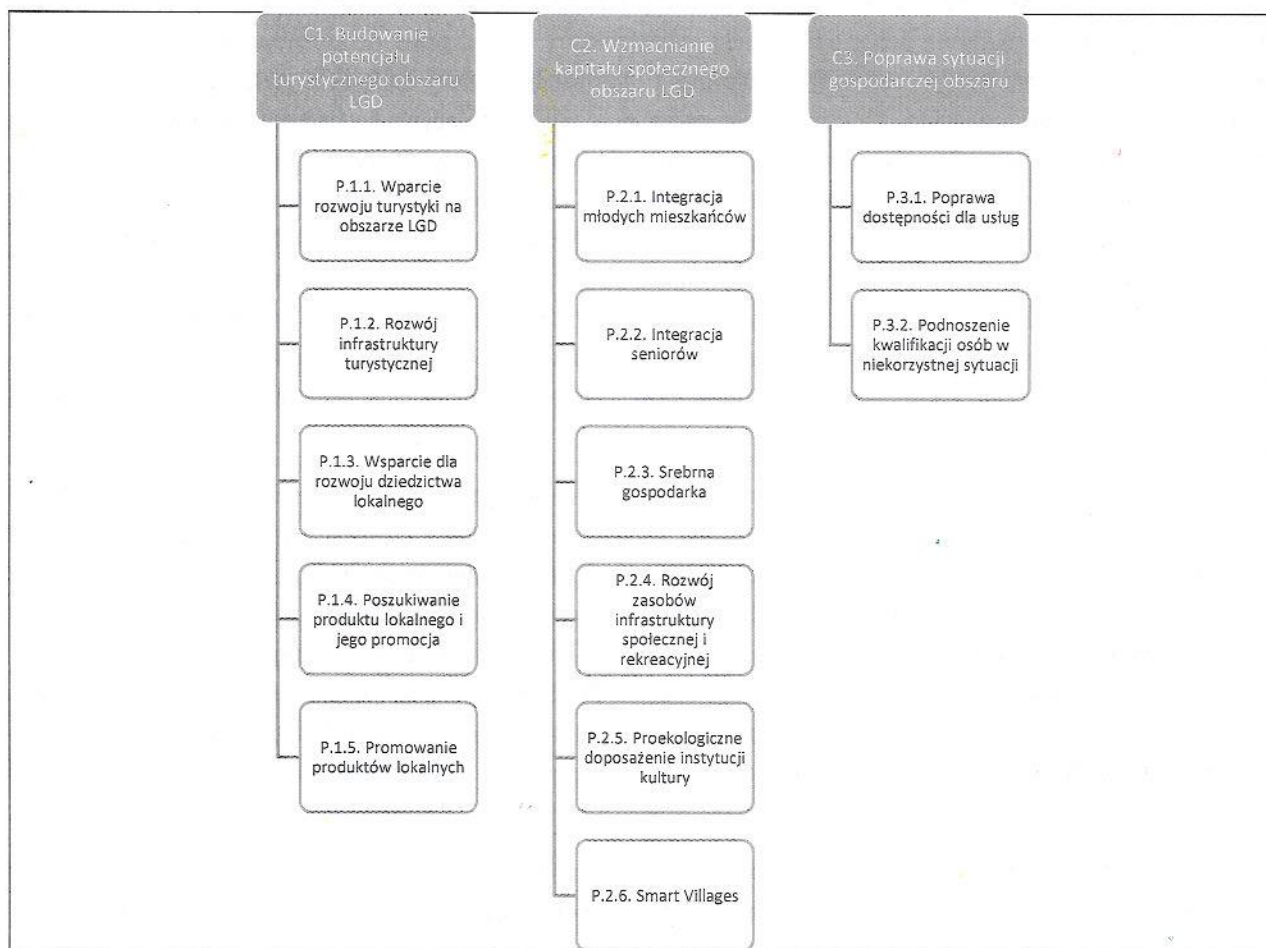
W celu zapewnienia komplementarności i synergii różnych metod wsparcia w Strategii, zaplanowano wykorzystanie wszystkich dostępnych sposobów realizacji operacji. Pierwszą z metod są operacje konkursowe, które najlepiej sprawdzają się w przypadku działań o wysokim stopniu konkurencyjności. Doświadczenie zdobyte w dwóch poprzednich edycjach funduszy w ramach PROW wykazuje, że jest to najlepsza metoda w przypadku, gdy grupą docelową są przedsiębiorcy (lub przyszli przedsiębiorcy) lub jednostki sektora publicznego. Drugim narzędziem są projekty grantowe, gdzie zazwyczaj nie występuje duża konkurencja między wnioskodawcami, a sam projekt ma na celu budowanie dobra wspólnego. Często w projektach grantowych uczestniczą mało doświadczone organizacje lub grupy, co wymaga większego wsparcia i pomocy ze strony LGD na wszystkich etapach wnioskowania, realizacji i rozliczania operacji. W przypadku, gdy przewiduje się trudności w znalezieniu wnioskodawców, LGD zaplanowała operację własną. Jeśli wartość projektu jest znaczna (zależy to od zakresu merytorycznego operacji), organizacje pozarządowe często nie podejmują się ich realizacji z powodu konieczności zaangażowania znacznych funduszy na dłuższy okres czasu. Dlatego LGD podjęła się realizacji działań dotyczących wsparcia dla osób w trudnej sytuacji zarówno w projektach integracyjnych, jak i podnoszących kwalifikacje. W dążeniu do budowania silniejszych relacji i więzi współpracy, zaplanowano również projekty partnerskie. Jeden z tych projektów będzie krajowym projektem dotyczącym rozwoju turystyki, a pozostałe dwa będą międzynarodowymi projektami, z których jeden będzie skupiał się na promowaniu produktów lokalnych, a drugi na srebrnej gospodarce.

Całość działań ma na celu nie tylko merytoryczne osiągnięcie wskaźników produktu i rezultatu. Wartością dodaną, na każdym etapie jest budowanie relacji pomiędzy partnerami, rozwój kapitału społecznego, sieciowanie, wymiana informacji i transfer wiedzy i umiejętności.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

Lokalna Grupa Działania - Forum Powiatu Garwolińskiego opracowała jednofunduszową Strategię Rozwoju Lokalnego (LSR). Planowane działania w ramach LSR mają być realizowane przez LGD lub przez beneficjentów i grantobiorców, szczególnie w formule bezpośredniej ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Niemniej jednak, wynikające z diagnozy cele LSR zostały sformułowane w taki sposób, aby uwzględniać również realizację operacji na obszarach objętych LSR w ramach pośredniej formuły Funduszy Europejskich dla Mazowsza (FEM). Sformułowanie celów LSR było wynikiem pracy wielu osób zaangażowanych w proces tworzenia strategii. Brały one udział w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych, warsztatach deliberatywnych oraz indywidualnych konsultacjach. Cele i przedsięwzięcia LSR zostały bezpośrednio powiązane z danymi z raportów ewaluacyjnych, diagnozowanych sytuacji społeczno-gospodarczych oraz własnych badań i analiz przeprowadzonych przez LGD. W Rozdziale 2 Strategii dokładnie opisano przeprowadzone konsultacje oraz inne metody partycypacyjne. W wyniku analizy potrzeb i problemów, uwzględniając konkurencyjne przewagi oraz mocne strony obszaru LGD, zdefiniowano priorytetowe obszary zainteresowań i potrzeb mieszkańców. Podczas warsztatów partycypacyjnych opracowane drzewo problemów zostało przekształcone w drzewo celów. Ten proces umożliwił ustalenie trzech szczegółowych celów oraz działań, które zostały następnie skonsultowane z mieszkańcami i uwzględnione w LSR.

Tabela 11. Drzewo celów LSR

Źródło: opracowanie własne

Diagnoza społeczna, potwierdzona statystykami, wynikami badań ankietowych i analizami partycypacyjnymi doprowadziła do określenia pierwszego celu LSR: **Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD**. Tak jak zostało to przedstawione w Rozdziale 4 (paragrafy 1.1 i 1.2) istnieje silna potrzeba rozwojowa ukierunkowana na wzrost potencjału turystycznego obszaru. Cel wpisuje się w zakres wsparcia PS WPR 9. *ochrona dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi, oraz 1. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki*. Szczegółowa analiza potrzeb wykazała, że działania proturystyczne należy prowadzić kompleksowo tak, by wykorzystać zasadę synergii zasobów i przyczynić się do znaczącej zmiany w opisywanym obszarze. Cel będzie realizowany poprzez przedsięwzięcia zorientowane na wykorzystania pełnego potencjału potencjalnych beneficjentów: przedsiębiorców, organizacji pozarządowych oraz jednostek samorządu terytorialnego.

Przedsięwzięcie P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze jest skierowane do przedsiębiorców, którzy chcą rozwijać swoją działalność gospodarczą spoza sektora rolniczego lub założyć nowe przedsiębiorstwo. Warunkiem uczestnictwa w tym przedsięwzięciu jest skoncentrowanie projektu na działalności związanej z turystyką. Obok infrastruktury niekomercyjnej istnieje wyraźne zapotrzebowanie na projekty biznesowe, które zakładają osiągnięcie zysków oraz rozwój. Dobrze zaplanowany projekt, wspierany silną motywacją rozwojową, przyczynia się znacząco do poprawy atrakcyjności turystycznej obszaru i stwarza perspektywę na przyszły wzrost konkurencyjności.

Przedsięwzięcie P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej jest skierowane głównie do jednostek samorządu terytorialnego (JST), ale nie wyklucza się udziału organizacji pozarządowych. Taka decyzja wynika przede wszystkim z kosztów związanych z budową lub modernizacją infrastruktury oraz z praw do dysponowania obiektami lub obszarami. Doświadczenie dotychczasowej współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi na obszarze powiatu Garwolińskiego pokazuje, że często nie mają one wystarczających środków finansowych, które są niezbędne do realizacji tak znaczących inwestycji. Z kolei jednostki samorządu terytorialnego, będące partnerami LGD, dysponują odpowiednio przygotowanymi pracownikami, specjalistami, strukturami oraz funduszami do realizacji inwestycji, a także posiadają prawa własności do obiektów i terenów, na których takie inwestycje mogą powstać. Ważne jest również utrzymanie stabilnych budżetów, zwłaszcza w sytuacji niepewności gospodarczej i inflacji. Liczbą produktów, która będzie mierzyć efektywność tego przedsięwzięcia, będzie ilość nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej. Przewiduje się, że w każdej z partnerskich gmin i powiatu zostanie wybudowany lub zmodernizowany co najmniej jeden obiekt o charakterze turystycznym (łącznie 2 obiektów).

Przedsięwzięcie P.1.3. Wsparcie dla rozwoju dziedzictwa lokalnego będzie realizowane poprzez metodę konkursową. Zapotrzebowanie na tego rodzaju projekty wynikało z konsultacji z organizacjami pozarządowymi oraz warsztatów partycypacyjnych. Celem tego przedsięwzięcia jest zachęcenie do opieki nad lokalnym dziedzictwem oraz promocja jego wartości. Jednym z pośrednich celów jest wzmocnienie kompetencji organizacji pozarządowych powiatu garwolińskiego poprzez zdobywanie doświadczenia w pozyskiwaniu zewnętrznych funduszy oraz prowadzeniu projektów zgodnie z ustalonymi procedurami. Obie te cele są ze sobą uzupełniające, a osiągnięcie jednego przyczyni się do realizacji drugiego. Przewiduje się, że projekty będą dotyczyć pielęgnowania lokalnych tradycji i promowania ich. Dodatkową wartością będzie również próba identyfikacji i opisanie tradycji, które nie były powszechnie znane.

Przedsięwzięcie P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja oraz *Przedsięwzięcie P.1.5. Promowanie produktów lokalnych* będą realizowane w formie projektu partnerskiego. Dotychczasowe duże doświadczenie LGD w prowadzeniu projektów współpracy pokazało, jak ważną metodą osiągnięcia celów określonych w Strategii jest wymiana doświadczeń i wspólne tworzenie wartości. Pomimo istnienia wielu lokalnych produktów na obszarze LGD, o czym wspomniano w paragrafie 4.1.2., nikt dotychczas nie podjął próby stworzenia lokalnej marki promującej obszar powiatu garwolińskiego na bazie tych produktów. Doświadczenia innych LGD w poszukiwaniu optymalnej strategii budowy silnej marki i promowania produktów lokalnych pomogą uniknąć błędów i wyznaczyć racjonalną

ścieżkę działań. Oprócz poszukiwania rozwiązań w warunkach polskich, LGD zamierza skorzystać z doświadczenia zagranicznych partnerów.

Analiza przeprowadzona w trakcie przygotowań do opracowania Strategii jednoznacznie wskazywała, że LGD powinno skoncentrować swoje działania na rozwijaniu kapitału społecznego. Przeprowadzona analiza SWOT oraz spotkania konsultacyjne wykazały problem niskiej aktywności społecznej mieszkańców w połączeniu z wyraźną potrzebą zwiększenia tej aktywności. Wzmocnienie aktywności społecznej wymaga stworzenia odpowiednich warunków zarówno pod względem infrastruktury, jak i działań miękkich. **Cel C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD** ukierunkowany jest właśnie na znalezienie ram do działań zmierzających do pobudzenia społecznego zaangażowania i współpracy. Realizacja tego celu wpisuje się w zakres wsparcia PS WPR: 7. *kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji lub przedsiębiorczości, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych.*; 5. *przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi*; 8. *włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji* oraz 6. *poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej*. Cel będzie realizowany poprzez organizacje pozarządowe w ramach konkursu, poprzez projekt partnerski, projekt grantowy oraz konkurs skierowany przede wszystkim do Jednostek Samorządu Terytorialnego. Tak więc wykorzystane zostaną wszystkie dostępne formy realizacji operacji.

Przedsięwzięcia: P.2.1. *Integracja młodych mieszkańców* oraz P.2.2. *Integracja seniorów* to projekty grantowe. Doświadczenie współpracy z organizacjami pozarządowymi wskazuje na potrzebę wzmocnienia kompetencji tych grup. Dlatego pośrednim celem, oprócz osiągnięcia zakładanych wskaźników jest również wzmocnienie potencjału, zasobów i doświadczenia lokalnych organizacji i grup nieformalnych. Merytoryczny zakres operacji obejmował będzie szeroką gamę narzędzi aktywizujących od spotkań i eventów, konkursów poprzez warsztaty różnego typu po wyjazdy integracyjne. Powyższy zakres wynika z ankiety prowadzonej w środowisku młodzieży oraz z rozmów z seniorami, ale ostateczny kształt projektów wynikać będzie z oddolnych pomysłów wnioskodawców.

Przedsięwzięcie P.2.3. *Srebrna gospodarka* realizowane będzie w formie projektu partnerskiego. Rozwój społeczny wymaga dbania o wszystkich członków społeczności. Starzenie się społeczności jest faktem (dane BDL GUS) i w najbliższym czasie niezbędne będzie zwiększenie wysiłków na rzecz tej części mieszkańców. Z uwagi na brak doświadczenia LGD w działaniach związanych z zabezpieczeniem potrzeb bytowych seniorów potrzebna jest identyfikacja najnowszych trendów i rozwiązań bardziej doświadczonych instytucji. Dlatego przed podjęciem działań merytorycznych LGD zaplanowało wizyty studyjne oraz działania analityczne i szkoleniowe. Zgodnie z zasadami realizacji projektów wnioskodawcami oraz głównymi realizatorami operacji będą organizacje pozarządowe działające na obszarze LSR. Wstępne rozmowy wskazują, że polskimi partnerami projektu będzie LGD Ziemia Mińska i LGD „Natura i Kultura”.

Przedsięwzięcie P.2.4. *Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej* stanowi jedno z kluczowych działań mających na celu budowanie kapitału społecznego. Jak wspomniano wcześniej, rozwijanie kapitału społecznego poprzez inicjatywy społeczne wymaga uprzedniego wzmocnienia infrastruktury społecznej i rekreacyjnej. Podobnie jak w przypadku infrastruktury turystycznej, działania te będą skierowane głównie do Jednostek Samorządu Terytorialnego jako najlepszych potencjalnych wykonawców. LGD przewiduje jednak, że w naborze wniosków może również brać udział organizacja pozarządowa posiadająca odpowiednie zasoby i kompetencje do realizacji takich operacji. Aby zapewnić komplementarność i synergię wszystkich działań z tego celu, przedsięwzięcie będzie realizowane w pierwszej kolejności tak, aby wyniki projektów mogły służyć jako podstawa do realizacji kolejnych projektów, w tym projektów grantowych. Przedsięwzięcie to realizowane będzie w dwóch naborach.

Przedsięwzięcie P.2.5. *Proekologiczne doposażenie instytucji kultury* realizowane będzie w formie konkursu ograniczonego wyłącznie do organizacji pozarządowych. Doposażenie to działanie, które cieszy się dużym zainteresowaniem NGO, a szczególnie wśród Kół Gospodyń Wiejskich oraz Ochotniczych Straży Pożarnych. Zgodnie z przekrojowymi celami PS WPR działania powinny zawierać element cyfryzacji, ochrony środowiska lub innowacyjności. Spotkania konsultacyjne ujawniły, że najbardziej pożądane będzie nakierowanie projektów z tego przedsięwzięcia na ekologię.

Przedsięwzięcie P.2.5. *Przygotowanie koncepcji Smart Villages* będzie realizowane w formie grantów. Zaplanowano realizację 14 koncepcji, po jednej w każdej z gmin. Opracowanie koncepcji pozwoli w przyszłości ubiegać się fundusze na realizację tych koncepcji. Koncepcje powinny być opracowane we współpracy i zawierać element cyfryzacji, ochrony środowiska lub innowacyjności. Wstępne rozmowy prowadzone w czasie spotkań konsultacyjnych pokazały, że w naborze można spodziewać się wielu organizacji pozarządowych.

Pomimo bardzo dynamicznego wzrostu liczby podmiotów gospodarczych na obszarze LGD ciągle odczuwana jest potrzeba rozwoju sfery gospodarczej. Rolą LGD jest jednak ukierunkowanie wsparcia, które musi brać pod uwagę potrzeby społeczne, a nie tylko stronę biznesową. Najbardziej widoczne jest zapotrzebowanie na usługi świadczone dla mieszkańców. W analizie SWOT oraz w badaniach ankietowych przejawiało się stwierdzenie o rozdziwieniu pomiędzy ofertę usługową dostępną na obszarach wiejskich o tym co można spotkać w Warszawie. Dotyczy to szczególnie osób starszych, które mają ograniczone możliwości transportu i komunikacji i rzadziej wykorzystują współczesne zdobycze techniki komunikacji na odległość. Dlatego ustalono, że dofinansowanie przedsiębiorczości zostanie sprofilowane na usługi, a wyłączony zostanie z niego handel i produkcja. Rozwój gospodarczy to również podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców. Problem kompetencji praktycznych dotyczy przede wszystkim ludzi młodych z niewielkim doświadczeniem zawodowym. Dlatego trzecim celem Strategii ustanowiono **C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru**. Ten cel interwencji wpisuje się w następujący zakres wsparcia: *4. poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych oraz operacji w zakresach wymienionych w innych punktach oraz 1. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki w szczególności poprzez: a. podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej*. Przedsięwzięcia realizowane będą przez przedsiębiorców lub osoby fizyczne chcące rozpocząć działalność gospodarczą oraz przez LGD, które podejmie się przeprowadzenia projektu podnoszącego kwalifikacje osób w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie P.3.1. *Poprawa dostępności dla usług* skierowane jest do przedsiębiorców oraz osób zainteresowanych rozpoczęciem działalności gospodarczej. Celem realizacji tego przedsięwzięcia jest osiągnięcie dwóch rodzajów korzystnych rezultatów. Po pierwsze, ma ono na celu wsparcie przedsiębiorczości. Analiza sytuacji gospodarczej opisanej w Rozdziale 4 (paragrafy 4.1.5. i 4.1.6.) wskazuje, że choć stan gospodarki jest ogólnie dobry, istnieje wyraźna potrzeba działań wspierających zwłaszcza małych przedsiębiorców. Taka potrzeba pojawiła się również wielokrotnie w analizie SWOT oraz podczas spotkań konsultacyjnych. Drugim rezultatem, który LGD chce osiągnąć poprzez realizację tego przedsięwzięcia, jest określenie zakresu wsparcia, który ma być udzielany. Warsztaty deliberatywne umożliwiły bardziej szczegółowe określenie obszaru, w jakim powinien rozwijać się sektor przedsiębiorczości na tym obszarze czyli sektor usług.

Przedsięwzięcie P.3.2. *Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji*. Rozwój gospodarczy wiąże się również z potrzebą rozwijania umiejętności i kompetencji pracowników. Brak formalnych kwalifikacji szczególnie dotyka młodych ludzi. Ukończenie szkoły lub uczelni to tylko początek ich zawodowej drogi. Często wchodzi na rynek pracy bez odpowiednich umiejętności i kwalifikacji. Wybór konkretnych szkoleń będzie oparty na aktualnych informacjach dostarczanych przez Powiatowy Urząd Pracy. LGD przewiduje, że organizacje pozarządowe z obszaru objętego LSR nie będą w stanie podjąć się tak czasochłonnego i kosztownego przedsięwzięcia. Chociaż planowane są nabory i próby znalezienia partnera społecznego do realizacji tego działania, jednak doświadczenie LGD wskazuje, że Biuro LGD będzie musiało samodzielnie podjąć się tego zadania.

6.2. Cele z podziałem na źródła finansowania

Z uwagi na konieczność opracowania jednofunduszowej Strategii wszystkie cele będą finansowane z funduszy EFRROW. Jednak założenia związane z możliwością wykorzystania funduszy EFS+ spowodowały, że cele zostały zaplanowane nieco szerzej, tak, by obejmować również zakresy FEM. LGD planuje więc rozszerzyć pole interwencji o działania z tych funduszy, ale tylko w zakresie, który wpisuje się w trzy zdefiniowane cele LSR. Potrzeby i oczekiwania społeczności co do wykorzystania funduszy FEM zostały opisane w podrozdziale 4.3.

6.3. Wskaźniki przypisane do celów i przedsięwzięć

Opracowanie drzewa celów było podstawą do rozpoczęcia procesu ustalania wskaźników. Do każdego z celów zostały przypisane wskaźniki rezultatu. Miary wyników zostały przypisane do celów zgodnie z Katalogiem obowiązkowych wyników rezultatu PS WPR (do wyboru), który jest zawarty w załączniku nr I do rozporządzenia 2021/2115. Te miary odzwierciedlają zakres poszczególnych celów i umożliwią dokładną weryfikację postępów w realizacji Strategii. Z kolei każdemu przedsięwzięciu przypisano konkretne wskaźniki produktu. Są one jednoznaczne i możliwe do zweryfikowania, a ich określenie przeprowadzono zgodnie z metodologią SMART. Metoda SMART została wykorzystana do precyzyjnego określenia wskaźników, które pozwolą zweryfikować osiągnięcie założonych celów. Określenie wskaźników jako SMART oznacza, że spełniają one pięć kluczowych cech. Słowo SMART jest akronimem, który wyraża, że każde działanie powinno być konkretne (specific), mierzalne (measurable), osiągalne (achievable), istotne (relevant) oraz określone w czasie (time-bound).

W poniższych tabelach przedstawiono zarówno wskaźniki rezultatu przypisane do celów, jak i wskaźniki produktu przypisane do przedsięwzięć.

Tabela 12. Wskaźniki celu I (C.1.)

Cel I		C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD		
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Wartość do osiągnięcia na 2029 rok	Budżet w euro	
R.41PR łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.	liczba osób	1000	415 000	
R.37 <u>Wzrost</u> gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	Liczba utworzonych miejsc pracy	4		
Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Wartość wskaźnika produktu	
P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	4	

P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej	sztuka	2
P.1.3. Wsparcie dla rozwoju dziedzictwa lokalnego	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych operacji obejmujących działania mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	sztuka	3
P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	sztuka	1
P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	sztuka	1

Tabela 13. Wskaźniki celu II (C.2.)

Cel II	C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD		
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Wartość do osiągnięcia do 2029 rok	Budżet w euro
R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.	liczba osób	1000	1 685 000
R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	liczba osób	400	
R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.	Liczba strategii	12	
Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Wartość wskaźnika produktu
P.2.1. Integracja młodych mieszkańców	Wskaźnik produktu: Liczba spotkań / wydarzeń adresowanych do mieszkańców	sztuka	10

P.2.2. Integracja seniorów	Wskaźnik produktu: Liczba spotkań / wydarzeń adresowanych do mieszkańców	sztuka	12
P.2.3. Srebrna gospodarka	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	sztuka	1
P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury społecznej lub rekreacyjnej	sztuka	15
P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury	Wskaźnik produktu: liczba obiektów wyposażonych lub zmodernizowanych w ramach projektu	sztuka	15
P.2.6. Smart Villages	Wskaźnik produktu: Liczba projektów grantowych dla przygotowania oddolnych koncepcji inteligentnych wsi	sztuka	1

Tabela 14. Wskaźniki celu III (C.3.)

Cel III	C.3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru		
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Wartość do osiągnięcia do 2029 rok	Budżet w euro
R.37 <u>Wzrost</u> gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	Liczba utworzonych miejsc pracy	14	900 000
Przedsięwzięcie	Wskaźnik produktu	Jednostka miary	Wartość wskaźnika produktu
P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	24
P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na podniesieniu kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	sztuka	1

6.4. Cele i przedsięwzięcia dedykowane osobom ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji:

1. Osoby z niepełnosprawnością

- C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD
  - P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD (jako beneficjent)
- C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD
  - P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej (jako grupa docelowa)
  - P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury (jako grupa docelowa)
  - P.2.6. Smart Villages (jako grupa docelowa)
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług (jako beneficjent)
  - P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji (jako beneficjent)

2. Kobiety powracające na rynek pracy do 4 lat po urodzeniu dziecka

- C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD
  - P.1.2. Wzmacnianie potencjału gospodarczego w zakresie turystyki (jako grupa docelowa)
- C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD
  - P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej (jako grupa docelowa)
  - P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury (jako grupa docelowa)
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług (jako beneficjent)
  - P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji (jako beneficjent)

3. Młodzież do ukończenia 25 roku życia

- C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD
  - P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD (jako beneficjent)
  - P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej (jako grupa docelowa)
- C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD
  - P.2.1. Integracja młodych mieszkańców (jako grupa docelowa)
  - P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej (jako grupa docelowa)
  - P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury (jako grupa docelowa)
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług (jako beneficjent)
  - P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji (jako beneficjent)

4. Seniorzy po 60 roku życia

- C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD
  - P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej (jako grupa docelowa)
- C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD
  - P.2.2. Integracja seniorów (jako grupa docelowa)
  - P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej (jako grupa docelowa)
  - P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury (jako grupa docelowa)
- C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru
  - P.3.1. Poprawa dostępności dla usług (jako grupa docelowa)

Kryteria będą preferowały projekty innowacyjne a także angażujące ludzi młodych, seniorów oraz pozostałe grupy w niekorzystnej sytuacji opisane w rozdziale III czy to poprzez ogłaszane dla nich konkursy czy poprzez dodatkowe punkty za operacje adresowane do tych grup.

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

7.1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD

Założenia partycypacyjnego sposobu tworzenia i realizacji Strategii mają swoje konsekwencje w sposobie wyboru metod jej wdrażania. Dzieje się tak również ze względu na zasadę inkluzywności, gdzie szansę na uczestnictwo w działaniach LGD będzie mieć każdy z mieszkańców oraz instytucji i organizacji działających na obszarze LGD. W związku z tym przewidziano, że Strategia realizowana będzie wszystkimi dostępnymi rodzajami operacji: projektami grantowymi, standardowymi operacjami konkursowymi, operacjami własnymi i projektami partnerskimi (zarówno krajowymi jak i międzynarodowymi).

W celu zapewnienia przejrzystości, demokratyczności i jawności podejmowanych decyzji w ramach wdrażania LSR, opracowano oddzielne procedury dla różnych typów operacji, które odnoszą się do wcześniej zdefiniowanych problemów, celów, przedsięwzięć i wskaźników. Powstały osobne procedury oceny i wyboru operacji w ramach konkursów oraz procedury dotyczące naborów grantowych (w tym procedura grantowa dostosowana do opracowania koncepcji Smart Villages). Obecnie przygotowane procedury nie są jeszcze w ostatecznej formie, gdyż zostaną uszczegółowione i skorygowane po otrzymaniu wytycznych od instytucji zarządzających dotyczących organizacji konkursów i oceny wniosków. Procedury konkursowe przedstawiają ogólny sposób wyboru i oceny operacji oraz lokalne kryteria wyboru, wynikające z obowiązujących przepisów prawa dotyczących WPR. Zawarte w procedurach rozwiązania są dostosowane do specyfiki obszaru LGD - Forum Powiatu Garwolińskiego. Procedury zostały opracowane na podstawie procedur konkursowych dotyczących wyboru wniosków do dofinansowania w ramach wdrażania LSR przez LGD Forum Powiatu Garwolińskiego w latach 2016-2023, uwzględniając raport ewaluacyjny oraz wnioski dotyczące procedur wyboru operacji i doświadczenia samego LGD zbieranych systematycznie w ramach warsztatów refleksyjnych.

Przyjęte procedury wyboru operacji zakładają, w szczególności:

- sposób organizacji naborów (tryb ogłaszania, czas trwania, miejsce składania wniosków),
- wybór operacji przez Radę LGD,
- zastosowanie mechanizmów gwarantujących utrzymanie zasady parytetów przy wyborze operacji dotyczących grup interesu, w tym celu wprowadzono rejestr interesów członków organu decyzyjnego,
- gwarancję, że wyniki oceny i wyboru operacji przez Radę będą podawane do publicznej wiadomości po zakończeniu pracy Rady wraz z protokołami, w których będą zawarte informacje o ewentualnych włączeniach z procesu decyzyjnego ze wskazaniem, których wniosków dotyczy,
- zastosowanie mechanizmów gwarantujących wyłączenie członków Rady z oceny operacji w przypadku wystąpienia ich powiązań lub konfliktu interesów z wnioskodawcą zarówno na wniosek członka Rady oraz z uzasadnionych przyczyn na wniosek Przewodniczącego Rady,
- stosowanie transparentnych, obiektywnych, jasnych i nie zmienianych w trakcie naboru kryteriów ocen wniosków,
- szczegółowy sposób informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu lub odwołania zapewniając możliwość skutecznego protestu (warunki, sposób, termin),
- zastosowanie zasady ustalania przez Radę kwot wsparcia poszczególnych operacji,
- zasady udostępniania procedur do wiadomości publicznej (wszystkie informacje będą na bieżąco zamieszczane na stronie internetowej LGD),

- zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji (opisano: ocenę wniosków, dokumentowanie oceny, określono wzory dokumentów, kart oceny, wzory list oraz pism do wnioskodawców z informacją o wyniku oceny),

Dzięki ustalonym zasadom i procedurom zapewniony jest właściwy przebieg procesu oceny i wyboru operacji, poprawność dokumentacji oraz zgodność formalną. Zastosowane procedury zapewniają przejrzysty sposób postępowania w przypadku różnicujących się ocen w ramach kryteriów. Określono kryteria dotyczące poprawności formalnej (związane z terminowością, kompletnością i adekwatnością zgłaszanych operacji), które w pierwszej kolejności mają potwierdzić, czy dana operacja mieści się w zakresie tematycznym zgodnym z interwencjami przewidzianymi w LSR. Następnie operacje będą poddawane ocenie, która opiera się na lokalnych kryteriach wyboru, zdefiniowanych w kontekście spójności proponowanego projektu z zapisami zawartymi w LSR oraz określonymi wskaźnikami produktów i rezultatów.

Procedury zawierają także wzory wszystkich dokumentów, o których mowa w treści ich zapisów. Opracowane przez LGD Forum Powiatu Garwolińskiego procedury są przejrzyste, niedyskryminujące, a także pozwalają uniknąć ryzyka konfliktu interesów. Ponadto przewidujące regulacje zapewniające zachowanie parytetu grup interesów sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, a także szczegółowo regulują sytuacje wyjątkowe – określono sposób postępowania w przypadku takiej samej liczby punktów, a także zapewniają stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru.

Szczegółowe zasady dotyczące intensywności udzielanej pomocy, będzie uzależniona od kategorii beneficjenta lub rodzaju operacji zgodnie z Planem Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027. Ostateczne zasady dostępności poszczególnych kwot określone zostaną w Regulaminie naboru wniosków.

7.2. Sposób ustanawiania i zmiany lokalnych kryteriów wyboru

Po przeprowadzeniu konsultacji społecznych opracowano lokalne kryteria wyboru operacji. Analiza potrzeb regionu pozwoliła określić strategiczne cele, a stworzone kryteria, dostosowane do tych celów, będą wykorzystywane do wyboru operacji, które faktycznie przyczynią się do realizacji Strategii. Podstawą budowania katalogu kryteriów były te stosowane w latach 2016-2023. Coroczna ewaluacja on-going oraz konsultacje społeczne z wnioskodawcami pozwoliły na wypracowanie kryteriów konkretnych, jasno zdefiniowanych, sprawiedliwych i różnicujących. W trakcie przeprowadzenia badania ewaluacyjnego zebrano opinie mieszkańców dotyczące dotychczasowych kryteriów oceny i zasad wyboru operacji. Uwagi zebrane na tym etapie posłużyły zespołowi robocznemu do opracowania wstępnej propozycji kryteriów wyboru do LSR. Podczas warsztatu deliberacyjnego opracowano założenia dotyczące kryteriów wyboru operacji o charakterze premiującym (rankingującym). Miały one na celu zapewnienie najbardziej efektywnego wyboru operacji, które najlepiej pasują do planowanych przedsięwzięć. Ze względu na specjalizację LSR w obszarze rozwoju turystyki, ustalono kryteria wyboru o charakterze dostępowym, które mają zawęzić możliwość otrzymania wsparcia. To pozwoliło skoncentrować pomoc na operacjach, które najlepiej odpowiadają potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasują do planowanych przedsięwzięć. Ten punkt został szczególnie podkreślony podczas przeprowadzonych konsultacji i ma swoje odzwierciedlenie w analizie SWOT. W celu właściwego ukierunkowania pomocy, zastosowano kryteria wyboru premiujące szczególnie następujące operacje:

- objęte oddolnymi koncepcjami inteligentnej wsi – premiowanie projektów z każdej koncepcji, na utworzenie której LGD udzieliła wsparcia,
- ograniczające presję na środowisko – dla operacji z zakresu poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej oraz doposażenia instytucji kultury
- dedykowane dla mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji – dla operacji z zakresu

rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki, poprzez: podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,

- innowacyjne, gdzie innowacja jest określona na poziomie LSR (z uwzględnieniem stopnia rozwoju danego obszaru);
- operacje realizowane w partnerstwie i projekty partnerskie.

Dla operacji realizowanych indywidualnie w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD oraz operacji własnych LGD będą stosowane kryteria wyboru operacji zawarte w Procedurze wyboru operacji w ramach wdrażania LSR LGD Forum Powiatu Garwolińskiego na lata 2023-2027. Dla projektów grantowych został przygotowany osobny zestaw kryteriów, zawarty w Procedurze wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych oraz osobny dla projektów grantowych w ramach Smart Village. Określone lokalne kryteria wyboru mają charakter oceny punktowej, co oznacza, że większa waga przypisywana jest kryteriom, które koncentrują się na działaniach, które najbardziej przyczyniają się do osiągnięcia celów określonych w LSR. Kryteria te zawierają szczegółowy opis, wyjaśniający sposób oceny i określający wymagania, które muszą zostać spełnione dla danego kryterium. Są one zgodne z PS WPR, a ich metodyka obliczania została określona. Kryteria posiadają również szczegółowe opisy, które wyjaśniają, jakie czynniki pozwalają na jasne przyznawanie punktów. Ponadto, uwzględniono premiowanie operacji, które przyczyniają się do osiągnięcia celów i mają wpływ na wskaźniki produktu i rezultatu, ponieważ realizacja tych wskaźników stanowi priorytetowy wskaźnik sukcesu w realizacji LSR. LGD przewidziało możliwość ewentualnej zmiany lokalnych kryteriów wyboru. Procedura zmiany kryteriów zostaje uruchomiona, jeżeli przyjęte zestawy adekwatnych kryteriów lokalnych nie przynoszą spodziewanych rezultatów i przedstawiają małą skuteczność w wyborze operacji, które w najlepszy sposób przyczyniałyby się do realizacji celów LSR. Możliwość składania wniosków, uwag i propozycji zmian kryteriów mają: członkowie LGD, organy Stowarzyszenia, pracownicy biura LGD, wszyscy mieszkańcy obszaru LGD - Forum Powiatu Garwolińskiego. Wnioski, uwagi i propozycje zmian dokonywane są pisemnie. Realizacja i aktualizacja LSR oraz dokumentów z nią związanych należy do kompetencji Zarządu zgodnie z § 18 pkt 11 i 12 Statutu Stowarzyszenia, zatem wnioski rozpatruje Zarząd, który po zapoznaniu się z uwagami dotyczącymi konieczności dokonania zmian w kryteriach przystępuje do aktualizacji kryteriów, podejmuje uchwałę.

7.3. Innowacyjność w lokalnych kryteriach wyboru

Na bazie doświadczeń z okresu programowania 2014-2020 i licznych spotkań z mieszkańcami i ekspertami na potrzeby LSR doprecyzowano innowacyjność zdefiniowaną w PS WPR. Przez innowacyjność rozumie się **zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych uwzględniających kontekst lokalny.**

Innowacyjność została odzwierciedlona w celu C2. Przeciwdziałanie barierom rozwoju społecznego w przedsięwzięciu jakim jest wdrażanie koncepcji Smart Villages, będących z założenia nastawionymi na rozwiązania innowacyjne. Innowacyjność jest też jednym z kryteriów wyboru – stopień oryginalności zmian został szczegółowo opisany i doprecyzowany w *Procedurze wyboru operacji* w ramach wdrażania LSR. Kryterium innowacyjności zastosowane zostanie w zakresie działań dotyczących rozwoju przedsiębiorczości. Rada oceniać będzie stopień oryginalności zmian w innowacyjności w przedsięwzięciu *P.1.1. Wspieranie rozwoju turystyki* oraz *P.3.1. Poprawa dostępności dla usług* sprawdzając czy są one:

- kreatywne – powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji,

- imitujące – wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych,
- pozorne – w rzeczywistości nie są to innowacje w skali LSR. Są to jedynie drobne zmiany oferujące rzekome nowości.

W LSR zaplanowano animowanie do wdrożenia innowacji poprzez:

- Uwzględnianie w spotkaniach i szkoleniach dla potencjalnych wnioskodawców tematyki innowacyjności.
- Zorganizowanie wizyt studyjnych skierowanych do uczniów szkół średnich do innowacyjnych przedsiębiorstw mających siedzibę na obszarze LSR (między innymi: Akzo Nobel Decorative Paints Sp.z o.o., LechPol Electronics Leszek, Sante, ZIGNAGO VETRO POLSKA S.A., Bruggen, Fabryk Opakowań Kosmetycznych POLLENA S.A). Celem wizyt jest pobudzenie zainteresowania młodzieży do 25 roku życia praktycznymi rozwiązaniami innowacyjnymi, które przekładają się na wzrost konkurencyjności w realnych warunkach biznesowych. Zakłada się, że odbędą się 4 takie wizyty studyjne, uczestnicy rekrutowani będą wśród zainteresowanych uczniów. Koszty działania poniesie LGD z funduszy statutowych lub funduszy na funkcjonowanie.

7.4. Projekty grantowe i Smart Villages

W trakcie realizacji LSR na lata 2014-2020 przez LGD - Forum Powiatu Garwolińskiego nie zastosowała projektów grantowych. W rezultacie tylko niewielka część działań została zrealizowana przez organizacje pozarządowe działające na tym obszarze. Rekomendacja dotycząca wprowadzenia projektów grantowych do LSR pojawiła się w wynikach zewnętrznej ewaluacji. Obecnie, zgodnie z rozbudowanym podejściem partycypacyjnym, LGD będzie wykorzystywać granty nie tylko w celu osiągnięcia określonych celów i wskaźników, ale również do aktywizacji organizacji pozarządowych i ich członków. Jest to zgodne z wyrażonymi potrzebami społeczności lokalnej, które zostały uwzględnione w spotkaniach i konsultacjach. Narzędzie grantowe zostanie zastosowane w ramach przedsięwzięć P.2.1. *Integracja młodych mieszkańców*, P.2.2. *Integracja seniorów* oraz P.2.6. *Smart Villages*. Opracowane procedury grantowe zawierają szczegółowe wytyczne dotyczące grantów na opracowanie koncepcji Smart Villages, uwzględniając specyficzne zasady związane z tym przedsięwzięciem.

7.5. Operacje własne

LGD planuje realizację operacji własnej. Proces oceny i wyboru operacji odbywa się na zasadach określonych w Procedurze wyboru operacji w ramach wdrażania LSR. Operację własną zaplanowano w przedsięwzięciu P.3.2. *Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji*. Decyzja o wyborze tej formy wdrażania zapadła po konsultacjach z organizacjami pozarządowymi powiatu garwolińskiego. Ze względu na charakter obydwu przedsięwzięć wymagają one od wykonawcy zapewnienia prefinansowania, sprawnej organizacji i zasobów kadrowych. Żadna z NGO nie zadeklarowała na etapie opracowania Strategii chęci podjęcia się realizacji takiej operacji. Oczywiście charakter operacji własnych zakłada ogłoszenie otwartego konkursu więc instytucje i organizacje będą mogły zdecydować czy zasoby finansowe i organizacyjne pozwolą im zrealizować operację. W przeciwnym razie to LGD weźmie na siebie przeprowadzenie operacji i osiągnięcie wskaźników.

7.6. Projekty partnerskie.

LGD ma duże doświadczenie w realizacji projektów współpracy. W pierwszym okresie programowania zrealizowano projekty NURT i OZE, a w drugim okresie przeprowadzono 4 projekty współpracy. Wszystkie projekty współpracy wpisywały się w cele Strategii, a dodatkowy komponent komunikacji i wymiany doświadczeń szczególnie pozytywnie wpływał na integrację Partnerów wewnętrznych oraz innych LGD. Otwarcie się na doświadczenia innych LGD i organizacji pozarządowych wpisuje się w ideę inkluzywności. Realizacja projektów współpracy to również metoda na uniknięcie błędów i uczenie się identyfikacji problemów zanim jeszcze wystąpią w danym projekcie.

Dlatego też LGD wprowadziła projekty partnerskie do planu działania. Pierwsze dwa (krajowy i międzynarodowy) dotyczą zdobywania doświadczenia w poszukiwaniu i promowaniu produktów lokalnych. Kolejny ma na celu zdobycie wiedzy dotyczącej wspierania srebrnej gospodarki wśród instytucji, które od wielu lat wykorzystują fundusze unijne w tym celu.

Rozdział VIII. Plan działania

8.1. Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników

Plan działania i szczegółowy harmonogram osiągnięcia wskaźników zamieszczono w załączniku nr 2 do LSR. Konstrukcja tego dokumentu wymagała nie tylko konsensusu wszystkich partnerów LGD z poszczególnych sektorów ale przede wszystkim uwzględnienia zasad synergii i komplementarności działań. Zgodnie z rekomendacjami ewaluacji końcowej podstawą aktywizacji jest odpowiednio zaplanowana i skonstruowana infrastruktura. Dlatego działania „miękkie” poprzedzone są przedsięwzięciami związanymi z budową lub modernizacją infrastruktury społecznej i rekreacyjnej oraz wyposażeniem instytucji kultury. Działania w zakresie rozwoju turystyki zostały przesunięte na dalszy okres wdrażania Strategii. Na poniższym grafie przedstawiona jest wizualizacja czasowej realizacji Strategii.

Tabela 15. Przewidywany terminarz ogłaszania naborów na poszczególne przedsięwzięcia

Cel	2024	2025	2026	2027
C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD				P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD
				P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej
				P.1.3. Wsparcie dla rozwoju dziedzictwa lokalnego
	P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja			
			P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	
C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD				P.2.1. Integracja młodych mieszkańców
				P.2.2. Integracja seniorów
		P.2.3. Srebrna gospodarka		
	P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury	P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury		

	społecznej i rekreacyjnej	społecznej i rekreacyjnej		
	P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury	P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury		
		P.2.6. Smart Villages		
C.3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru			P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	
				P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji

Źródło: opracowanie własne

8.2. Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.

Realizacja każdej Strategii wymaga określenia punktów kontroli zwanych kamieniami milowymi. Pierwszy z takich kamieni został wyznaczony na 30 czerwca 2026 roku. LGD zakłada zakontraktowanie do tego czasu 1 529 000 EURO co stanowi 50,97% budżetu.

Rozdział IX. Plan finansowy LSR

9.1. Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie działalności LGD

Bezpośrednim źródłem finansowania działań wskazanych w Planie działania są środki na wdrażanie LSR z EFRROW. Planowana wysokość środków na wdrażanie LSR i zarządzanie LSR w okresie 2021 - 2029 wynosi 3 662 500 EURO w ramach PS WPR. Kwota zaplanowana na funkcjonowanie i aktywizację to 662 500,00 EUR. Na realizację operacji własnych zaplanowano kwotę 100 000,00 EUR (3,3% ogólnej kwoty), na realizację projektów grantowych zaplanowano kwotę 182 000,00 EUR (3,9% ogólnej kwoty). Na projekty partnerskie (krajowe i międzynarodowe) przeznaczono 118 000 EURO (3,9% ogólnej kwoty)

Tabela 16. Budżet w podziale na grupy odbiorców docelowych

Ukierunkowanie	Potencjalna grupa docelowa	Kwota	% budżetu
Infrastruktura niekomercyjna	JST	1 200 000 €	40,0%
Przedsiębiorczość	Przedsiębiorcy i osoby fizyczne	950 000 €	31,7%
Projekty partnerskie	NGO	118 000 €	3,9%
Projekty grantowe	NGO	182 000 €	6,1%
Operacje własne	LGD	100 000 €	3,3%
Doposażenie	NGO	450 000 €	15,0%
	RAZEM	3 000 000	100%

Źródło: opracowanie własne

Tabela 17. Budżet w podziale na lata (daty przewidywanych naborów wniosków i alokacji środków)

Cel	Przedsięwzięcie	2024	2025	2026	2027
C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD	P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD				150 000 €
	P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej				100 000 €
	P.1.3. Wsparcie dla rozwoju dziedzictwa lokalnego.				100 000 €
	P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	12 000 €			
	P.1.5. Promowanie produktów lokalnych			53 000 €	
C2. Wzmacnianie kapitału	P.2.1. Integracja młodych mieszkańców				68 000 €

społecznego obszaru LGD	P.2.2. Integracja seniorów				100 000 €
	P.2.3. Srebrna gospodarka		53 000 €		
	P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	550 000 €	450 000 €		
	P.2.5. Proekologiczne doposażenie instytucji kultury	150 000 €	300 000 €		
	P.2.6. Smart Villages		14 000 €		
C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru	P.3.1. Poprawa dostępności dla usług			800 000 €	
	P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji				100 000 €
	Razem	712 000,00 €	817 000,00 €	853 000,00 €	618 000,00 €

Źródło: opracowanie własne

9.2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR

Cele wybrane do finansowania z EFRROW i przyczyniają się do realizacji wskaźników rezultatu PS WPR co przedstawione zostały we wcześniejszych zapisach strategii oraz w planie działania załączonym do LSR.

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

Monitoring to proces systematycznego zbierania danych z badań oraz oceny wszystkich działań związanych z realizacją LSR oraz funkcjonowaniem LGD. Ewaluacja jest okresowym podsumowaniem monitoringu uzupełnionym o czynnik oceniający jakość wypełniania założonych celów oraz ocenę samego procesu ich osiągnięcia. Ocena ta dokonywana będzie poprzez analizę efektów monitoringu oraz wyników badań jakościowych i ilościowych, gdzie analiza odbywać się będzie według założonych wcześniej kryteriów.

10.1. Cel monitoringu i ewaluacji

Zasadniczym celem monitoringu jest systematyczne zbieranie i analiza danych dotyczących wskaźników realizacji LSR oraz funkcjonowania biura LGD. Głównym celem ewaluacji jest ocena wpływu działalności LGD i realizacji LSR na funkcjonowanie i rozwój społeczności lokalnej. Wpływ ten utożsamiany jest z realizacją celów zapisanych w LSR oraz sprawnym funkcjonowaniem LGD.

10.2. Zakres przedmiotowy monitoringu

Realizacja LSR: stopień realizacji celów i wskaźników, stopień realizacji operacji, wykorzystania budżetu, jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur, ocena przebiegu konkursów, jakość prowadzonej dokumentacji konkursowej, bariery realizacji LSR, ocena skuteczności działań doradczych i informacyjnych, ochrona danych osobowych. Ocena funkcjonowania LGD: efektywność i jakość współpracy organów LGD, ocena sposobu przepływu informacji, efektywność promocji i aktywizacji lokalnej społeczności, sposoby reakcji na zmieniające się warunki, skuteczność nadzoru nad biurem LGD, jakość współpracy regionalnej i ponadregionalnej.

10.3. Zakres przedmiotowy ewaluacji

Ocena jakościowa wszystkich wymiarów poddanych monitoringowi oraz: efektywność oddziaływania na cele LSR, ocena wpływu na kapitał społeczny obszaru LGD, ocena oddziaływania na grupy o szczególnych potrzebach, spójność działań z celami strategicznymi PS WPR, jakość procesu partycypacji, jakość współpracy i moderowania partnerstw, ocena wpływu wdrażania LSR na innowacyjność, ocena komplementarności działań, ocena wartości dodanej podejścia LEADER.

10.4. Zakres podmiotowy monitoringu i ewaluacji

Pracownicy i kierownictwo biura, członkowie LGD, Zarząd LGD, beneficjenci operacji, wnioskodawcy, którzy nie uzyskali dofinansowania, organizacje pozarządowe, mieszkańcy.

10.5. Kryteria ewaluacyjne

Kryterium skuteczności pozwoli bezpośrednio ocenić, na ile skuteczne są działania w zakresie osiągania celów określonych w dokumentach programowych oraz jak skuteczna jest działalność całego LGD oraz biura. Z kryterium skuteczności powiązane jest również kryterium użyteczności, które rozumiemy jako kryterium pozwalające ocenić stopień zaspokojenia istotnych potrzeb mieszkańców lub przyczynienia się do rozwiązania problemów, niezależnie od tego, czy były one zasygnalizowane w celach. Zastosujemy też kryterium trwałości. Trwałość – w przypadku tego badania – pozwoli ocenić, w jakim stopniu pozytywne efekty zrealizowanych działań (na poziomie celów) mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego a także, czy możliwe jest utrzymanie się wpływu tych projektów na proces rozwoju społeczności lokalnej w dłuższym okresie.

10.6. Metoda

Przeprowadzenie badania wymaga zebrania informacji pochodzących z szeregu rozproszonych źródeł, dokonania ich analizy, a następnie wypracowania rekomendacji na poziomie eksperckim. Wymaga to zastosowania w badaniu szerokiego spektrum metod i technik badawczych, dzięki którym możliwe będzie zgromadzenie spójnego i wiarygodnego materiału badawczego dotyczącego efektów realizacji LSR, jakości pracy LGD oraz biura. W związku z powyższym proponujemy realizację badania z wykorzystaniem koncepcji triangulacji metodologicznej.

Triangulacja to zróżnicowanie źródeł danych, metod badawczych i perspektyw badawczych, dzięki któremu możliwe jest zgromadzenie wszechstronnego materiału badawczego i poddanie go kompleksowej analizie i ocenie. Triangulacja zostanie zastosowana w stosunku do:

- źródeł danych: przeanalizowane będą zarówno dokumenty zastane różnego typu, jak i dane wywołane pochodzące ze wcześniejszych badań; dane zastaną uzupełnione danymi pierwotnymi.
- metod badawczych: łączenie różnych metod badawczych w badaniu tych samych zagadnień, co pozwoli na uchwycenie różnych aspektów badanego przedmiotu; podejście to pozwoli też wykorzystać mocne strony każdej metody przy wzajemnej ograniczeniu ich słabości;
- perspektyw badawczych: ewaluacja zostanie przeprowadzona przez pracowników biura oraz przez zewnętrznych doświadczonych badaczy, co pozwoli uzyskać bogatszy i bardziej wiarygodny obraz badanych zagadnień. Poza tym zastosowany zostanie partycypacyjny model badania, którego idea jest jak najszersze zaangażowanie społeczności zarówno na etapie przygotowania badania, jego realizacji, jak i wnioskowania i rekomendacji.

10.7. Metody i techniki badawcze – opis sposobu pozyskiwania danych

W zależności od zakresu przedmiotowego i podmiotowego badania niezbędne będzie zastosowanie holistycznego podejścia do metod i technik badawczych. W każdym z zamierzeń badawczych: realizacji Strategii oraz funkcjonowaniu LGD zastosowane zostaną co najmniej 3 z poniższych metod lub technik badawczych:

- Analiza danych zastanych (desk research) - to zbieranie i analiza danych zastanych, zgromadzonych w ramach innych działań lub pozyskanych bez aktywnego działania badawczego;
- Ankieta CAWI - to badanie metodą kwestionariuszową z zastosowaniem ankiety internetowej możliwej do wypełnienia ze strony internetowej lub wysłanej na adres mailowy respondenta;
- Wywiady IDI (indywidualne, również przez telefon) - pozwalają na uzyskanie pogłębionych informacji dotyczących nie tylko faktów, ale również interpretacji zjawisk, motywacji czy emocji;
- Wywiady FGI (zogniskowane wywiady grupowe) - to wersja grupowa pogłębionych wywiadów indywidualnych, dzięki którym uzyskujemy skumulowany efekt informacyjny, dzięki procesom grupowym możemy pozyskać zobiektywizowane wyniki;
- Panel ekspertów - to grupa robocza niezależnych specjalistów w danej dziedzinie pozwalająca ustalić ocenę działań na podstawie danych zgromadzonych innymi metodami.

10.8. Czas prowadzenia monitoringu i ewaluacji.

Monitoring ze względu na swoją charakterystykę prowadzony jest w sposób ciągły, a poszczególne działania uzależnione są od procesów na bieżąco realizowanych w LGD.

Ewaluacja podzielona jest na ewaluację on-going prowadzoną w trakcie wdrażania Strategii oraz ex-post realizowaną po zakończeniu wdrażania Strategii. Ewaluacja on-going prowadzona będzie corocznie, jako podsumowanie zakończonego roku. Jak wspomniano powyżej, powinna być realizowana co najmniej 3 z wymienionych metod badawczych. Jeśli wytyczne nie wprowadzą innych zasad ewaluacja on-going prowadzona będzie wewnątrznie przez pracowników Biura LGD, a odpowiedzialność za przeprowadzeniu całego procesu spoczywać będzie na Zarządzie LGD. Ewaluacja on-going może być prowadzona zgodnie z dotychczasową formułą warsztatów refleksyjnych. Podsumowaniem ewaluacji on-going będzie raport lub notatka służbowa zawierająca wyniki ewaluacji. W przypadku zaistnienia potrzeby LGD może zlecić przeprowadzenie ewaluacji on-going podmiotowi zewnętrznemu. Podmiot taki musi wykazać się doświadczeniem w prowadzeniu ewaluacji oraz zespołem wykwalifikowanych badaczy.

Ewaluacja ex-post prowadzona będzie po zakończeniu wdrażania Strategii. Ewaluacja przeprowadzona zostanie przez podmiot zewnętrzny. Podmiot taki musi wykazać się doświadczeniem w prowadzeniu ewaluacji oraz zespołem wykwalifikowanych badaczy. Zasady przeprowadzenia ewaluacji końcowej (ex-post) będą obejmować zakres wskazany powyżej, pytania badawcze będą skonsultowane z LGD a raport zawierać będzie rekomendacje.

Tabela 18. Zakres i zasady prowadzenia monitoringu i ewaluacji

CO SIĘ BADA?	KTO WYKONUJE?	JAK SIĘ WYKONUJE?	KIEDY?	OCENA
Monitoring				
Wskaźniki realizacji LSR Budżet LGD Harmonogram ogłaszania konkursów Funkcjonowanie partnerstwa LGD	Pracownicy biura LGD (ocena własna)	Dane zebrane z przeprowadzonych konkursów, rejestr doradztwa,	Na bieżąco	Stopień realizacji wskaźników Stopień wykorzystania funduszy Wysokość zakontraktowanych środków Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem Liczba zmian harmonogramu Liczba członków LGD Liczba uchwał

Dane telemetryczne strony www				Liczba zmian w LSR
Funkcjonowanie biura i ocena pracowników				Liczba protestów od oceny operacji
				Wyniki oceny okresowej pracowników
				Liczba szkoleń
				Liczba udzielonego doradztwa
				Realizacja planu komunikacji
Ewaluacja on-going				
Stopień realizacji przedsięwzięć i celów	Pracownicy biura LGD (ocena własna)	Analiza dokumentów z monitoringu	Co roku, jako podsumowanie roku poprzedniego (w I kwartale)	Stopień realizacji poszczególnych celów
Jakość projektów, wniosków wpływających do LGD i wybieranych do realizacji	Społeczność lokalna w procesie partycypacji	Ankieta CAWI oraz jedna z metod partycypacyjnych: IDI, FGI, warsztat partycypacyjny		Stopień realizacji budżetu
Jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur	Zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna – w przypadku wystąpienia takiej konieczności)			Zgodność z harmonogramem ogłaszania konkursów
Ocena jakości procedur				Znajomość efektów realizacji LSR na obszarze wsparcia
Poziom osiągnięcia wskaźników, ocena jakości wskaźników				Społeczny odbiór realizacji LSR
Skuteczność działania biura, szkolenia, doradztwo, animacja				Ocena jakości kryteriów i procedur
Jakość komunikacji				Znajomość działań LGD, poziom zaspokojenia potrzeb informacyjnych
Oddziaływanie realizacji LSR na rozwój lokalny				Intensywność działań partycypacyjnych
Jakość procesu partycypacji				Poziom kapitału społecznego i efektywność działań wspomagających budowanie tego kapitału
Bariery realizacji LSR				Skala niezrealizowanych projektów (analiza kontrfaktyczna)
				Wpływ warunków zewnętrznych na realizację LSR
				Wpływ efektywności działania biura na realizację LSR
Ewaluacja ex-post				

Dane i analizy pozyskane w procesie monitoringu wykorzystane zostaną w ewaluacjach. Wyniki ewaluacji on-going posłużą modyfikacji procedur lub sposobów działania i zostaną zastosowane w bieżącej działalności LGD. Wyniki ewaluacji ex-post wykorzystane będą do oceny funkcjonowania LGD oraz opracowania kolejnej Lokalnej Strategii Rozwoju.

Literatura:

- Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 zatwierdzony przez komisję Europejską w dniu 31.08.2022 r.;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005.
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261);
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. z 2022 r. poz. 2422 z późn. zm.);
- Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego
- Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, Warszawa 2020
- Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030: Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, Warszawa 2019
- Badanie aktywności ekonomicznej ludności, GUS, Warszawa 2003
- Mariusz Wachowicz, OMIKRON Ewaluacja zewnętrzna realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2014-2020, Warszawa 2022
- internetowe strony gmin

Spis tabel:

Tabela 1.	Opis gmin Partnerskich.....	9
Tabela 2.	Bezrobotni zarejestrowani według gmin.....	11
Tabela 3.	Dane dotyczące przedsiębiorczości.....	11
Tabela 4.	Dane dotyczące problemów społecznych.....	12
Tabela 5.	Wskaźnik G.....	13
Tabela 6.	Konsultacje z mieszkańcami.....	14
Tabela 7.	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. Mieszkańców.....	19
Tabela 8.	Beneficjanci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności.....	19
Tabela 9.	Podmioty gospodarki narodowej ogółem.....	21
Tabela 10.	Bezrobotni zarejestrowani ogółem.....	23
Tabela 11.	Drzewo celów LSR.....	33
Tabela 12.	Wskaźniki celu I (C.1.).....	37
Tabela 13.	Wskaźniki celu II (C.2.).....	38
Tabela 14.	Wskaźniki celu III (C.3.).....	39
Tabela 15.	Przewidywany terminarz ogłaszania naborów na poszczególne przedsięwzięcia.....	45
Tabela 16.	Budżet w podziale na grupy odbiorców docelowych.....	47
Tabela 17.	Budżet w podziale na lata (daty przewidywanych naborów wniosków i alokacji środków).....	47
Tabela 18.	Zakres i zasady prowadzenia monitoringu i ewaluacji.....	50

Wykaz załączników:

1. Cele i przedsięwzięcia
2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu.
3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia.
4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata.

Załącznik nr 1: Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu C1. Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
150 000,00 €	P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD	przedsiębiorcy, osoby fizyczne	konkurs
100 000,00 €	P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych	konkurs
100 000,00 €	P.1.3. Wsparcie dla rozwoju dziedzictwa lokalnego	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych	konkurs
12 000,00 €	P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt partnerski (krajowy)
53 000,00 €	P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt partnerski (międzynarodowy)
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu C2. Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
68 000,00 €	P.2.1. Integracja młodych mieszkańców	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt grantowy
100 000,00 €	P.2.2. Integracja seniorów	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt grantowy
53 000,00 €	P.2.3. Srebrna gospodarka	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt partnerski (międzynarodowy)
850 000,00 €	P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej i rekreacyjnej	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne, jednostki sektora finansów publicznych	konkurs
600 000,00 €	P.2.5. Proekologiczne wyposażenie instytucji kultury	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	konkurs
14 000,00 €	P.2.6. Smart Villages	organizacje pozarządowe, mieszkańcy, grupy nieformalne	projekt grantowy

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu C3. Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
800 000,00 €	P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	przedsiębiorcy, osoby fizyczne	konkurs
100 000,00 €	P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	przedsiębiorcy, osoby fizyczne	operacja własna

Załącznik nr 2: Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program	
		Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary		% realizacji wskaźnika następująco
C.1.	Budowanie potencjału turystycznego obszaru LGD														
P.1.1. Wsparcie rozwoju turystyki na obszarze LGD	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	100	0	100	PS WPR
P.1.2. Rozwój infrastruktury turystycznej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	100	0	100	PS WPR
P.1.3. Wsparcie dla rozwoju dziedzictwa lokalnego	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych operacji obejmujących działania mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	100	0	100	PS WPR

P.1.4. Poszukiwanie produktu lokalnego i jego promocja	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	0	0	1	100	0	100	0	100	0	100	0	100	PS WPR	
P.1.5. Promowanie produktów lokalnych	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	0	0	0	0	0	0	1	100	0	100	0	100	PS WPR	
R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.		0 -		0 -		0 -		0 -		4 -		0 -		PS WPR	
R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.		0 -		0 -		0 -		0 -		1 000 -		0 -		PS WPR	
C.2.	Wzmacnianie kapitału społecznego obszaru LGD														
P.2.1. Integracja młodych mieszkańców	Wskaźnik produktu: Liczba spotkań / wydarzeń adresowanych do mieszkańców	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	100	0	100	PS WPR

P.2.2. Integracja seniorów	Wskaźnik produktu: Liczba spotkań / wydarzeń adresowanych do mieszkańców	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	100	0	100	PS WPR
P.2.3. Srebrna gospodarka	Wskaźnik produktu: Liczba zrealizowanych projektów partnerskich	0	0	0	0	1	100	0	100	0	0	100	0	100	PS WPR
P.2.4. Rozwój zasobów infrastruktury społecznej	Wskaźnik produktu: liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury społecznej lub rekreacyjnej	0	0	8	53,3	7	100	0	100	0	0	100	0	100	PS WPR
P.2.5. Proekologiczne wyposażenie instytucji kultury	Wskaźnik produktu: liczba obiektów wyposażonych lub zmodernizowanych w ramach projektu	0	0	5	33,3	10	100	0	100	0	0	100	0	100	PS WPR
P.2.6. Smart Villages	Liczba przygotowanych oddolnych koncepcji inteligentnych wsi	0	0	0	0	14	100	0	100	0	0	100	0	100	PS WPR
R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.		0	-	0	-	0	-	0	-	1 000	-	0	-	0	PS WPR

R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	0 -	0 -	0 -	0 -	400 -	0 -	PS WPR						
R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.	0 -	0 -	14 -	0 -	0 -	0 -	PS WPR						
C.3.	Poprawa sytuacji gospodarczej obszaru												
P.3.1. Poprawa dostępności dla usług	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0	0	0	0	0	24	100	0	100	0	100	PS WPR
P.3.2. Podnoszenie kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	Wskaźnik produktu: liczba zrealizowanych operacji polegających na podniesieniu kwalifikacji osób w niekorzystnej sytuacji	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	100	PS WPR
R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	0 -	0 -	0 -	24 -	0 -	0 -	PS WPR						

Załącznik nr 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	3 000 000	0	0	3 000 000
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	662 500	0	0	662 500
Razem	3 662 500	0	0	3 662 500

* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.

** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić „0”.

Załącznik nr 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFROW	0	0	712 000	23,73	1 529 000	50,97	1 529 000	50,97	2 382 000	73,29	3 000 000	100	3 000 000	100
EFS+	0	0												
EFRR	0	0												
RAZEM	0	0	712 000	23,73	1 529 000	50,97	1 529 000	50,97	2 382 000	73,29	3 000 000	100	3 000 000	100